

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.
This project is financed by the European Union.

Kadın ve
Kadın STK'larının
Güçlendirilmesi
Projesi

Empowerment
of Women and
Women NGOs
Project

Sivil Toplum: Kökenler, Örgütlenme ve Çalışma Yaklaşımları (Kamu Personeli İçin)

Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki
(Güneydođu Anadolu, Dođu Anadolu ve Dođu Karadeniz Bölgeleri)

Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Projesi

Hazırlayan: Cengiz Çiftçi
2010 - 2012

Bu yazının içeriğinden yazarları sorumlu olup, hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtır olarak algılanmamalıdır.

The contents of this publication are the sole responsibility of the author(s) and can in no way be taken to reflect the views of the European Union.

İÇİNDEKİLER

1 Sivil Toplum Nedir?	4
Giriş	4
Tarihçe ve Kavramsal Arka Plan	6
Hangi Sivil Toplum?	7
Aktif Vatandaşlık ve Örgütlü Toplum	10
Örgütlü Sivil Toplum	11
Türkiye’de Sivil Toplum	13
2 Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflanması	15
Ana Sektörlere Göre Sınıflama	16
Çalışma Yöntemleri Bakımından Sınıflandırma	16
3 Sivil Toplum Kuruluşları Çalışma Yöntemleri	17
Toplum Temelli Çalışma ve Hak Temelli Yaklaşım	17
Toplum Temelli Yaklaşım	18
Hizmet Sunumu ve İhtiyaca Dayalı Yaklaşım	19
Hak Temelli Yaklaşım	20
4 Kamu STK İlişkisi	22
Genel Olarak Kabul Edilen ve Anlaşmaya Varılan Potansiyel Katkıları	25
Kamu STK ilişkisi Önerileri	26
Yerel Yönetimler ve STK ilişkisi	27
5 Eğitici için Notlar	28
6 Kamu ve STK Algıları: Karşılıklı Anlama ve İşbirliği Geliştirme Süreçleri	29
Kamunun STK Algısı	29
STK’ların Kamu Algısı	31
Kamuda Beklentiler ve İşbirliği	33
7 Sivil Toplum Eğitimlerinde Kullanılabilecek Egzersizler	34
Egzersiz 1: Örgütlü sivil toplum nedir?	34
Egzersiz 2: Kâr Amacı gütmemek nedir?	34
Egzersiz 3: Fon odaklı ya da faaliyet odaklı çalışmanın farkları nelerdir?	34
Egzersiz 4: Sivil toplum kuruluşlarının katkıları konusunda farkındalık oluşturmak	35
Egzersiz 5: STK-Kamu işbirliğindeki engeller ve işbirliğinin geliştirilmesinde ihtiyaçlar konusunda farkındalık yaratmak.	35
8 Sivil Toplum Eğitim Programı	35

1 Sivil Toplum Nedir?

Giriş

Sivil toplum kuruluşları günümüz toplumlarında her ülkede önemi giderek artan, toplumsal sorunlara ilgileri ve demokratikleşmenin göstergesi olan aktörlerdir. Sivil toplum nosyonu, toplumun devlet dışındaki yeni formel ve enformel kurumsal düzenlemelerini yapabilmek için gündeme gelmiştir; sivil toplum hareketi ve sivil toplum kurumları olmak üzere iki kanaldan beslenir. Katılımcı süreçler için yasal çerçeveye dayanan ve toplumu devletle ya da devletsiz düzenlemenin bir aracıdır.

Tarihsel olarak bakıldığında sivil toplumun oluşumu ve gelişiminde dört kaynak öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki modernleşme öncesi dönemi de kapsayan din temelli hayırseverlik çalışmalarıdır. Neredeyse her toplumda bulunan hayırseverlik kurumları günümüzde çalışma şekli olarak modern ilkeleri benimseyerek varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Günümüz sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde etkili olan bir diğer kaynak yeni bir sınıf olan burjuvazinin gelişmesi ile birlikte 16-17. yüzyıllarda yeni bir kamusal alana dayanmaktadır. Burjuva kamusal alanı ile birlikte gelişen ve devlet dışında toplumla ilişki geliştiren örgütlü yapılar, çağdaş sivil toplum kuruluşlarının habercisidir. Günümüz STK'larının bir formu bu gelenekten gelmektedir. Burjuva kamusal alanı, toplumsal sorunlara ilgi ve farklı çıkarları temsil bağlamında örgütlenmiş, "insan dostu" yaklaşımlarla filantropi geleneğini başlatmıştır. 17-19. yüzyıl arasında kurulan çoğu kurum, bu alandan evrilerek modern yapılara dönmüşlerdir. Filantropiyi diğer akımlardan ayıran özellik örgütlenme ve sistematik bir yöntemle, çalışmaların sürekli olmasını gündeme getirmesidir. Filantropik örgütlenmeler ulus devlet yapılarının ve modern devlet yapılarının oluşması ile eş zamanlı gelişmişlerdir. Çocuk alanında yaptıkları çalışmalar gibi, toplumla ilgili sorunlara ilgi göstererek devletten bağımsız çalışmalar yapılmış, zamanla bazı çalışmaların devlet tarafından yapılması için öncü olmuşlardır.

Günümüz sivil toplum kuruluşlarının beslendiği üçüncü alan toplumsal hareketlerdir. Toplumsal hareketlerin farklı alanlarda gündeme getirdiği sorun ve talepler üzerinden şekillenen örgütler kazanımları üzerinden kurumsallaşarak gelişmiştir. Kölelik karşıtlığı, kadın hareketi, çevre hareketi, çocuk işçiliği, insan hakları, sivil ve kültürel haklar alanında çalışan kuruluşların çoğu toplumsal hareketlerle gelişmiş ve kurumsallaşmıştır.

Sivil toplum kuruluşlarının kaynaklandığı son alan devlet destekli örgütlenmelerdir. Çoğu ülkede meslek odalarının gelişimi ya da özerk kurumların oluşumu genel bir uygulama iken, kamuya ya da siyasi iktidarlara yakın sivil toplum örgütlenmelerinin gelişmesi teşvik edilmiştir. Bazı ülkelerde demokratikleşme ve örgütlü toplumu geliştirme çerçevesinde, daha özgürlükçü bir yaklaşımla sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve gelişimi desteklenirken, bazı ülkelerde güçlü sivil toplumun temsil yetkisini sınırlamak için sivil toplum kuruluşları kurulmuştur. Bu tür kurumlar, devletlerin - sivil toplum alanının önemini görmeleriyle birlikte - bu alana müdahale ederek oluşturdukları yapılardır.

Kamu kurumları kimi zaman yapılacak çalışmaların daha özerk olmasını tercih ettiğinden, sivil toplum örgütü formunda örgütlenmeye gidebilmektedir. Çocuk Esirgeme Kurumu, Daruşafaka, Kızılay ve benzeri kuruluşlar buna örnektir.

Sivil toplum kuruluşları farklı kaynaktan gelmelerine rağmen sivil toplumun gelişmesi için ortak yaklaşımları gündeme getirmişlerdir:

1. Sivil toplum kişi hak ve özgürlüklerinin korunduğu bir alandır. Örgütlenme özgürlüğünün öne çıktığı, insan hak ve özgürlüklerinin tanındığı, korunduğu hukuk devletinde gelişir. Sivil toplum kuruluşları hukuk devleti uygulamalarını destekleyen ve hakların geliştirilmesine katkı sağlayan kuruluşlardır.
2. Devletten ayrı olarak örgütlenme özgürlüğünün olduğu alandır. Her bir bireyin politik, sosyal ve kültürel değerleri taşıyabildiği ve kendini ifade edebildiği kamusal alanda gelişir. Kamusal alan tüm bireylerin kendilerini ifade edebildiği bir alan olarak bireyi ve grupları içererek farklılıklara önem verir. Kamusal alanın oluşması ve güçlenmesi sivil toplumu güçlendirdiği gibi birlikte yaşam pratiklerinin güçlenmesini sağlayarak demokratikleşmeye katkıda bulunur. Sivil toplum geçiş dönemlerinde sivil alanlar yaratarak kamusal alanın gelişmesine katkıda bulunur.
3. İnsanların görüşlerini aktarabileceği bir kamusal alandır. Belirli norm ve kültürel kodları olan ve kamusal alanda faaliyetini sürdüren sosyal hareketlerden beslenir. Mevcut sivil toplum kuruluşlarının dinamik bir sürecin sonucu olduğu ilkesiyle değişen toplum ve yapıların ihtiyaçları çerçevesinde gelişmesine imkân tanır. Toplumsal hareketlere dayanması toplumun ihtiyaçlarının kamusal alana yansımaya neden olur. Toplumsal hareketler bu çerçevede önemli işlevler yüklenerek sivil toplum ve kamusal alanı geliştirir.
4. Belirli normlara sahip, kimliği olan, kültürü olan örgütlü toplumun alanıdır. Toplumun ana akımları haline gelmeye çalışan sorumlu ve bağımsız sosyal hareketlerin alanıdır. Toplumu harekete geçirebilecek kişilerden beslenir. Sivil toplum öncelikle bireylerin bir kültür olarak örgütlü olma ihtiyacının sonucudur. Bireylerin örgütlenme hakkı ve kültürü ile farklı özellikleri olan sivil toplum kuruluşları gelişir.

STK'lar batıya özgün olmasa bile batı kendine özgü bir model geliştirerek modelin yaygınlığına damgasını vurmuştur. Farklı kaynakları olmakla birlikte sivil toplum "ötekine merhamet ya da ilgi" ile **"hakların ve kamusal alanın tanımlanmasında ve hayata geçirilmesinde"** toplumdaki

bireysel ve kolektif ilginin örgütsel yansıması olmuştur. Yoksullar, hastalar, savaş kurbanları, çocuklar ve toplumsal dayanışma, farklı kültürlerdeki ortak motif olarak sivil toplum kuruluşlarının gelişimini etkilemiştir. Modern sivil toplumun kaynakları 17. yüzyılda Avrupa'da ve sömürgelerinde geliştirilen yardım işlerinin sistematik hale getirilmesi ile başlamıştır.

Tarihçe ve Kavramsal Arka Plan

Günümüzde sivil toplum karmaşık, farklı özellikleri olan, dönemsel, bölgesel, kültürel politik ve ihtiyaca göre tanımları olan bir olgudur. Herkesin kabul ettiği ortak bir tanımı yoktur. Sivil toplum özellikleri konusunda bir ortaklaşma çabasının gelişmesi tanımlamaya dönük adımlar olarak öne çıkmaktadır.

Kültür, ekonomi, siyaset, haklar, ihtiyaçlar, hizmetler, demokrasi, kamusal alan, sivil alanlar, kamu yararı, çoğulculuk, bağımsızlık, dayanışma, toplumsal bilinçlenme, katılım, güçlenme, sorumluluk ve yetki devri, kalkınma ve şeffaflık gibi kavramlar sivil toplumun tanımlanmasında öne çıkmaktadır.

En geniş anlamıyla sivil toplum, bireylerin ve grupların devletten kaynaklanmayan ve devletçe yönetilmeyen her türlü gönüllü toplumsal faaliyeti için kolektif bir tanım haline gelmiştir. Çoğulculuğa bağlılık, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygının yanı sıra siyasal değişimin mümkün olması anlamına gelir. Devlet dışı, ticari olmayan ve özel sektöre ait olmayan faaliyetler olarak tanımlanan sivil toplum faaliyetleri çoğulculuğu yansıtır. Toplumsal tercihlere ilişkin tartışma alanını genişletir ve böylece çoğulcu bir topluma ilişkin sosyal uzlaşmayı güçlendirir. Sivil toplumun temel yaklaşımlarından biri olan diyalog, toplumsal bağlara olan güveni artırır. Böylelikle, hareketli ve canlı bir sivil toplum, daha açık, katılımcı ve dolayısıyla daha dinamik bir demokratik toplumun oluşmasına katkıda bulunur.¹

Sivil toplum devlet dışı örgütlenme olarak her toplumda farklı formlarda sınırlı da olsa vardır. Ancak günümüz sivil toplumunun öncülleri, aydınlanma çağındaki toplumsal ve düşünsel temellere dayanır. Aydınlanma Çağı'na kadar sivil toplum, belli bir hukuk düzenine tabi bir tür siyasi örgüt olarak anlaşılmıştır.

Aristo sivil toplumun diğer toplum düzenlerinden farklı olarak hak ve haksızlığın ayrıldığı bir düzen olduğunu belirtiyor. Cicero sivil toplumu iyi vatandaşlıkla ilişkilendirir. Ahlaki değerleri ön plana çıkartarak iyi vatandaşların olduğu alanı işaret eder. Sivil toplumun devletle ilişkilendirilmesi 17. yüzyıldan itibaren değişmeye başlamıştır. Sivil toplum, devlet kavramıyla ilişkilendirilmekten çıkmış, giderek devlete eşdeğer nitelikte ayrı bir kavramı temsil etmeye başlamıştır. Bu durum, liberal bir dünya görüşünü savunan burjuvazinin, sivil toplum kavramını, siyasi alandan bağımsız, toplumun özel yaşamına ve ekonomik pazara ayrılmış bir sosyal alan ile eş tutmasından kaynaklanmıştır. Manevi ve sosyal ahlak sistemi, bütünsel olarak iyi vatandaşlık değil, iyi yetişmek, görgü ve kusursuz toplumsal davranışları taşıma olarak algılanmıştır.²

Sivil toplum kavramı, ilk kez Adam Ferguson tarafından 1767'de "**Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme**" adlı çalışmada kullanılmıştır. Liberal geleneğin oluşmasında etkili olan tanımlama sivil toplumu, bireysel özgürlüğün ve sözleşmeye bağlanmış ilişkilerin kalesi olarak öne çıkartmıştır. Sivil toplum alanında önemli yaklaşımları olan Gramsci, devlet-sivil toplum ayrımını yaparken, sivil toplumu üst yapı alanına yerleştirir. Gramsci sivil toplumu aile ile

¹ Sivil Toplum İş Başında. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi. panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/b/ab-komisyonu-stk-arastirmasi.doc

² age

birlikte devletin etik temellerini oluşturan alanda görür. Gelişme devlet alanında değil sivil toplumda oluşur. Sivil toplumda tüm ekonomik ilişkilerin tarihi oluşur, ideolojik ve entelektüel hayat var olur. Devlet sivil toplum ve politik toplumun bir bütünlüğünü ifade eder.³

Günümüzde ana akım olarak Tocqueville'in, Durkheim ve Weber'in ilham kaynağı olduğu modern sivil toplumun yeni bir yorumu, genel bir uygulama alanı bulmuştur. Bu yorum beş temel kurala dayanır:

1. Sivil toplum, devlet, aile ve yerel yaşamdan bağımsız bir toplumsal alandır.
2. Bireyler, sivil toplumu oluşturan herhangi bir örgütlenmeye katılmaya zorlanamazlar.
3. Sivil toplum, hukuk düzeninin dışında kalmaz. Araçsal değildir, kurallara ve hukuka dayanır.
4. Sivil toplum, kolektif hedefler koyar ve vatandaşları temsil eder. Örgütlü sivil toplum bireyler ve devlet arasında "aracı" ve "itici güç" olarak rol oynar.
5. Sivil toplum, "yetki devri" boyutunu getirmiştir. Devlet ancak kendi girişimi, vatandaş açısından, yerel, bölgesel veya ulusal girişimden daha etkin ve yararlıysa, harekete geçmelidir.⁴

Hangi Sivil Toplum?

Sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası düzeyde gelişimleri döngüsel bir özellik gösterir. Bazı uzmanlar devletin yaklaşımındaki değişimden dolayı genişleme ya da daralma olduğunu dile getirirken gelişmede kamunun talepleri ve sivil toplumun kapasitesinin önemli bir rolü vardır. Sivil toplumun devlet ve özel sektörün yanı sıra giderek artan bir güç olması aşamalı ve uzun bir süreci kapsamaktadır.⁵

Dönemleştirmeler uzun bir süreç olmakla birlikte aktör olarak yerel, ulusal ve uluslararası toplumun sorunlarına ilgi son yüz yılda gerçekleşmiştir.

• Uluslararası düzeyde tarihsel STK'ların ortaya çıkışı	1775–1918
• Sorumluluk almaları, gelişmeleri ve kamu ilişkisi	1919–1934
• Ayrışmaları	1935–1944
• Kabul Görmeleri ve resmileşmeleri	1945–1949
• Duraklama	1950–1971
• Yoğunlaşma	1972–1991
• Güçlenme	1992 ve sonrası

1980ler demokratikleşmede sivil toplumun harekete geçtiği dönemdir. Küresel düzeyde devletlerin uluslararası alandaki etkinliğine ortak olan STK'lar, devletlerin performanslarını değerlendirerek önemli bir konum kazandılar. Bu anlamıyla, farklı ilgileri savunan STK gruplarının aktif olması ve bilgi düzeyleri ile ulusal devletlerin politikalarına etki etme süreçleri başlamış oldu. Bu süreç sivil toplumun küresel yönetimde aktif bir rol üstlenmesi ile

³ ege

⁴ ege

⁵ Civil Society in United Nations Conferences: A Literature Review, Constanza Tabbush. Civil Society and Social Movements Programme Paper Number 17 August 2005. United Nations Research Institute for Social Development

sonuçlandı. Tarihsel olarak bakıldığında aşağıdaki sınırlı örnekler STK'ların gelişimdeki temel aşamaları göstermektedir.⁶

- İlk insani yardım 1812 yılında Venezuela, Karakas depreminde yapılır. Yardımın ilk olma özelliği özel girişim tarafından yönetip uygulanmasıdır.
- İlk uluslararası çalışan kuruluş Anti-Slavery International (Kölelik Karşıtı Uluslararası Örgüt) 1839 yılında kuruldu.⁷
- 1857 yılında, ABD'de dokuma işçisi kadınların daha insanca bir yaşam isteğiyle, eşitsizliğe ve ayrımcılığa, uzun ve insanlık dışı çalışma koşullarına karşı mücadeleye başladıkları 8 Mart, ilerleyen süreçte, tüm dünya kadınlarının kutladığı bir gün haline geldi. 8 Mart, 1977 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısında Kadın Hakları ve Uluslararası Barış günü olarak kararlaştırıldı.
- Uluslararası Kadınlar Birliği 1902 yılında kuruldu.
- Kadınların politikaya katılımlarının ilk adımları Fransız devrimi sırasında, 1791 yılında Olympe de Gouges'in Kadın Hakları Bildirgesi'ni yayınlamasıyla atıldı. 1904 yılında Berlin'de kadınların oy hakkı için bir dünya federasyonu kuruldu.
- Kırım savaşı ilk hemşire örgütlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Florence Nightingale'in adında somutlaşan çalışmalar sağlık alanında uluslararası bir akımın öncüsü oldu.
- 1859 yılında yaralılara yardım dernekleri, İsviçreli Henry Dunant tarafından Pioment-Sardinya ile Avusturya arasındaki savaşta örgütlenmeye başlandı. Zaman içinde her ulusta benzer örgütlenmeler gündeme gelmeye başladı ve bu örgütler 1919 yılında Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu haline geldi.
- 19. yüzyılda Katolik yardım örgütü CARİTAS kuruldu. Bugün CARİTAS International adıyla hizmet vermeye devam eder. Benzer örgütlenmeler diğer dinler etrafında da gelişmiştir. Muslim Aid ile Islamic Relief son yıllarda giderek büyüyen İslami yardım kuruluşlarıdır.
- 1919 yılında Alman ve Avusturyalı kadın ve çocuklara yardım için İngiltere'de Save the Children Fund (Çocukları Kurtaralım Fonu) ve Fight the Famine Council (Açlıkla Mücadele) kurulur. Save the Children, bugün dünyanın farklı ülkelerinde şubesi bulunan uluslararası şemsiye bir örgüt olarak çalışmalarına devam ediyor. Çocuk alanındaki yardım çalışmalarının şekillenmesinde uluslararası standartları belirlemede önemli ve etkin bir kuruluştur.
- 1921'de American Relief Association Kurulur. Sovyetler Birliği'nde açlıktan ölen 5 milyon insanın durumu kuruluşta etkin olur. Sonraki yıllarda kalkınma alanında benzer örgütler kurularak insani yardım kuruluşlarının gelişmesine destek olur.
- 1922'de Fransızların girişimi ile Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu kurulur.
- 1942'de Oxfam kurulur. Bugün Oxfam International Konfederasyonu'nun 14 üye örgütü vardır. Oxfam Almanya, Avusturya, ABD, Belçika, Fransa, Hollanda, Hong Kong, İngiltere, İrlanda, İspanya, Kanada, Meksika, Yeni Zelanda ve Quebec. Hindistan gözlemci konumdadır. 180 ülkede faaliyet gösteren bir yapı söz konusudur. Oxfam farklı gelenekten olan benzer kuruluşları bir araya getirmiştir. Benzer konfederasyonlar gelişmeye devam ediyor.

⁶ Sivil Toplum Kuruluşları. Philippe Ryfman.2004. İletişim yayınları

⁷ The Rise and Fall Of Transnational Civil Society: The Evolution of International Non-Governmental organizations Since 1839. Thomas Richard Davies Working Paper CUTP/003, April 2008

- 1945'te American Care kurulur.
- 1961'de Uluslararası Af Örgütü kurulur.
- 1988'de İnsan Hakları İzleme Örgütü Kurulur.
- 1970'li yıllarda Sınır Tanımayan Doktorlar kurulur.
- 1984'te sınır tanımayan Gazeteciler kurulur.
- 1961 World Wildlife Fund (WWF) kurulur.
- 1970-80'li yıllarda sınır aşan dernekler gelişmeye başlar.
- 1980'li yıllarda güney ülkelerinde **toplum temelli çalışma** geleneği etkin bir yaklaşım olarak gelişir ve yaygınlığa başlar.
- 2000'li yıllarda dünya Sosyal Forumu "başka bir dünya mümkün" sloganı ile çalışmaya başlamıştır ve bugün dünyadaki en önemli uluslararası sivil oluşumların başında gelmektedir.
- 2001'de Uluslararası İnsan Hakları Örgütü kurulur.

1980 sonrası dönemde uluslararası düzeyde ağlar ve benzer alanda çalışan kuruluşların oluşturduğu ittifaklar artarak devam etmiştir. Temel çalışma ilkeleri ile ilgili etik kuralların geliştirilmesi, tüm insanlık için çalışmalar yapılması ve üçüncü kuşak hakları da içeren bir yaklaşımla her alanda örgütlenmeler artarak devam ediyor.

Yukarıda belirtildiği gibi sivil toplum farklı kesimlerde farklı ihtiyaçlara ya da durumlara göre tanımlanmaktadır. Günümüzde sivil toplum tartışmalarını, dayandıkları felsefi ve toplumsal destek durumlarına göre tanımlayan farklı girişimler vardır. Mary Kaldor farklı köken ve geleneklerin tanımlamasında beş alt guruba göre sınıflama yapıyor.⁸

Sınıflandırma	Bölgesel Özellikler	Küresel
Burjuva Toplumu	Tüm örgütlü toplum devlet ve aile arasındadır.	Ekonomik, sosyal ve kültürel küreselleşme
Societas Civilis	Hukukun Üstünlüğü/sivillik	Kozmopolit bir düzen
Aktivizm	Sosyal hareketler ve sivil aktivizm	Küresel kamusal alan
Neoliberal	Hayırseverlik, gönüllü örgütlenmeler ve üçüncü sektör	Demokrasi inşa sürecinin özelleştirilmesi ve humanizm
Postmodern	Tüm üst kategoriler ve Ulusalçılık ve köktencilik başatlığı	Rekabet halindeki küresel ağların çoğulculuğu

Societas Civilis: Sivil toplum bu anlamı ile hukukun üstünlüğünün olduğu, bireylerin açık ya da zımnî (dolaylı, üstü kapalı) mutabakatının olduğu sivil bir alanı tarif eder. Sivillik nezaket ya da hoşgörünün olduğu bir alandan ziyade şiddetin azaltıldığı ve sınırlandırıldığı, toplumsal ilişkilerin örgütlenebildiği bir alanı ifade eder. Sivil toplum bu anlamı ile meşru şiddet kullanma tekeli olan devlete ihtiyaç duyar.

⁸ The Rise and Fall of Transnational Civil Society: The Evolution of International Non-Governmental Organizations Since 1839. Thomas Richard Davies Working Paper CUTP/003, April 2008

Aktivizm: hukukun üstünlüğü ve devletin gücünü tanımakla birlikte gücün dağıtılmasını savunur. Burada küresel düzeyde uluslararası bir kamusal alan öne çıkar. Bu kamusal alan araçsal olmayan bir iletişimle uluslararası savunuculuk çalışmalarını uluslararası baskıdan kaynaklanarak ulusal düzeyde örgütleyebilmektedir.

Neo-Liberal Sivil Toplum: Bu yorumda bir pazar bakışı hâkimdir. Sivil toplumun kâr amacı gütmeyen örgütlenmeler, gönüllü örgütlenmeler ve üçüncü sektör örgütlenmeleri gibi örgütlü hayatı içermesi merkezdir. Devlet gücünü sınırlayıcı olarak görmekle birlikte sivil toplumun devletin bazı işlevlerini gerçekleştirebileceğini/ikame edebileceğini savunur. Neo-Liberal yaklaşımın öncülü olan liberal yaklaşım vatandaşları, hak ve ödevleri açısından tanımlanan ekonomik ve rasyonel unsurlar olarak görür. Vatandaşlar, çıkar grupları olarak kendilerini düzenler ve devlet de evrensel olarak geçerli bireysel hakları güvence altına alır. Sivil toplum, bireysel hakların hayata geçirildiği ölçüde gelişebilir. Liberal yaklaşım sivil toplumu güç istismarına karşı en önemli denetim ve denge unsurlarından biri olarak görür. Otoritenin kaynağı olan toplumun farklı çıkar grubu ve sınıfa ayrılması üzerine kurulan yaklaşım bireylerin veya azınlığın haklarını, çoğunluk karşısında korumayı amaçlar. Sivil toplum, egemen güç olan devletin dışında, kolaylıkla sınırlanamayacak ve denetlenemeyecek bir bağımsız kuruluşlar ve örgütler ağını ifade eder. Bu alanın genişlemesi demokratik toplumun gelişmesi ile paraleldir. Demokratikleşme ve sivil toplumun gelişmesi birbirini besleyen alanlardır.

Postmodern Sivil Toplum: Post modern yorumda sivil toplum rekabetin, çoğulculuğun sivilliği ve sivil olmayanların bulunduğu bir alandır. Geleneksel İslami toplumun benzer bir özellik barındırdığı söylenir. Klasik uygulamalarda sivil toplum, din, pazar ve yöneticilerin dengesini temsil ederdi. Postmodernist yaklaşımlar ulusal ve dini kimliklerin çoklu diğer kimlikler kadar sivil toplumun şekillenmesinde önemli olduğunu dile getirirler. Ulusal düzeyde sivil toplumun, çoklu kaynaklara bakarak anlaşılabilirliğini söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tanımlamaların dışında temel olarak kabul gören iki sınıflama daha vardır.

Toplumcu Teori: Toplumcu teoriye göre, vatandaşlar, kendilerinin belirledikleri değerler esasında kurulmuş olan bir toplumun üyeleridir. Bireyler kendi işlevlerini, bireyle devlet arasındaki ilişkiler sisteminde yerine getirmeli, davranışlarını toplumun hedefleriyle örtüştürmelidir. Toplumsal ihtiyaç ve değerler sivil toplum örgütleri aracılığı ile tüm kamuya açıklanır ve bu alandaki gelişmeleri yönlendirir.

Demokratik Yaklaşım: Demokratik yaklaşıma göre, sivil toplum, demokratik tartışmaların sadece fikir oluşturmakla kalmadığı, standartlar da getirdiği bir siyasi bilinçlilik yaratmaktadır. Böylelikle, bilgilendirme süreci, aynı zamanda bir karar oluşturma süreci haline gelmekte ve sivil toplum, ortak değerler üzerinde anlaşmaya varabilmektedir. Toplumun yeni ihtiyaçları ve haklarla ilgili gelişmelerin örgütlü sivil toplumun çabası ile gelişmesine imkân tanır. Baskı gurubu olarak sivil toplum farklı alanlarda vatandaşların hukuk düzeninde yer almalarını sağlar. Mevcut hukuksal yapı ve uygulamaların daha geniş bir yorumunu temsil eden sivil toplum kuruluşları demokratikleşmenin gelişmesinde aktif rol oynarlar.⁹

Aktif Vatandaşlık ve Örgütlü Toplum

Sivil toplumun en önemli özelliklerinden biri aktif vatandaşlardır. Girişimci ve yenilikçi ve şoklara dayanıklı aktif vatandaşlar yeni fırsatlar yaratılmasında önemli roller üstlenirler; güç

⁹ Sivil Toplum İş Başında. Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Girişimi. panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/b/ab-komisyonu-stk-arastirmasi.doc

şartlar altında yaşayan ve göreceli olarak toplumun daha az şanslı kesimleri için toplumsal destek sağlamak üzere kendilerini düzenleyebilirler.

Sivil toplumu aktif vatandaşlık ile ilişkilendiren Ralph Dahrendorf sivil toplumu "başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçmek isteyen ve geçebilen, eyleme yönelik araçları yaratabilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan kadınlar ve erkekler, yani vatandaşlar" olarak tanımlamıştır. Günümüz toplumlarında sivil toplum, devlete karşı çıkış olmayıp, devlet, ekonomik pazar ve vatandaşlar arasında üçüncü sektör gibi bir rol üstlenerek kamusal alanı işaret eder. Geçmişte bireysel taleplerin toplumsal taleplerle dengelendiği vatandaşlık erdemlerinin hâkim olduğu barbar toplumun karşısında yer alan sivil toplumu işaret ederdi. Her bireyin vatandaşlık görevleri ve erdemleri ile bağlandığı ve yükümlü olduğu bir toplumu, eşitler arasındaki yükümlülükler ve ilişkilerin düzenlendiği bir alanı ifade ederdi.¹⁰

Sivil toplum, kamu bilincinin gelişebildiği, demokratik katılıma imkân veren ve iletişime açık bir alandır. Dayanışma içinde harekete geçmek ve iletişim kurmak için bir grup insana ihtiyaç vardır. İşte sivil toplumdaki sivil toplum kuruluşlarına geçiş de bu noktada gerçekleşir: Sivil toplum, örgütlü toplumdur.¹¹ Avrupa Birliği, Türkiye’de sivil toplumun gelişmesini aktif vatandaşların güçlendirilmesi üzerine kurmuştur. Aktif vatandaşların, demokrasi ve örgütlü yapıların güçlenmesinde iki önemli işlevi vardır; vatandaşların güçlenmesi ile sivil toplumun örgütlenmesine katkı vermek.¹²

Örgütlü Sivil Toplum

Sivil toplum örgütü **gerçek ve tüzel kişilerin** hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde gönüllü olarak kurduğu, devlet ve özel sektörden **bağımsız** olan kuruluştur. Bunlar işleyişi yasa ile belirlenmiş, özel ilgi ve amaçları gerçekleştirmek üzere kurulan örgütlerdir.

Örgütlü sivil toplum, aktif vatandaşların oluşturdukları dernek, vakıf, kooperatif ve kâr amacı gütmeyen şirketleri içerebildiği gibi tüzel kişilikleri olmayan platform, girişim ve inisiyatifleri de kapsar. Bu kuruluşlar, sosyal refah için çalışan STK’lar, derneklere, meslek odaları, vakıflar, kulüpler, sendikalar ve işveren örgütleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsar. Örgütlü sivil toplum toplumun ihtiyaçlarını kamuoyu ile paylaşır ve ihtiyaçlara uygun politikalar geliştirilmesinde etkin bir rol oynar. Türkiye’de, İngilizcedeki "Non-Governmental Organization" kavramının tam karşılığı yoktur. Geçmişte, cemiyetler, kulüpler, daha yakın bir tarihte demokratik kitle örgütleri gibi sözcükler sivil alanda faaliyet gösteren bu yapıları tarif etmekte kullanılmıştır.¹³ Bugün en yaygın kullanım, Sivil Toplum Kuruluşları-STK tanımlamasıdır. Kapsayıcılık açısından Sivil Toplum Örgütleri-STÖ kavramı da kullanılır.

Dernekler: 23 Ekim 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 2. maddesinde derneğin tanımı yapılmaktadır. “Dernek: Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları” olarak yapılmıştır.¹⁴ Türkiye’de bugüne kadar **223.580 dernek kurulmuştur. 87.830 dernek faal olarak çalışmaya devam ederken 135.750 dernek çeşitli**

¹⁰ age

¹¹ age

¹² Avrupa Komisyonu’nun Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişimi için Verdiği Desteğe İlişkin Yol Gösterici İlkeler 2011-2015

¹³ age

¹⁴ Dernekler Dairesi Başkanlığı. <http://www.dernekler.gov.tr/>

nedenlerle kapanmıştır. Dünyada uluslararası düzeyde çalışan 40.000'den fazla STK varken ulusal düzeylerdeki sayılar da oldukça yüksektir. Rusya'da **277.000**, Hindistan'da **3.3 milyon** civarında STK vardır. Ortalama her 400 Hintliye bir STK düşmektedir.

Vakıflar: Geleneksel olarak vakıflar toplumların ihtiyaç duydukları alanlarda belirli bir hizmetin yerine getirilmesi ya da başkalarının yararlanması için malını ya da parasını bağışlayarak oluşturduğu kuruluştur. 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 101. maddesinde vakfın tanımı "**gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları**" olarak yapılmıştır. Vakfı oluşturan en önemli iki unsur; vakfın amacını gerçekleştirmeye yeterli bir malvarlığı ve malvarlığının bağışlanacağı amaçtır. 2010 yılı itibarıyla Türkiye'de **4.494** vakıf faal olarak çalışmaktadır.¹⁵

Türkiye'de **96** işçi sendikası, **54** kamu işçileri sendikası, **4.794** oda, **58.090** kooperatif olmak üzere faal derneklerle birlikte toplam **155.358** STK bulunmaktadır. Dernek ve vakıfların yanı sıra STK üst örgütlenmeleri, ağları ve platformlar da etkin olarak çalışmaktadır. STK'ların deneyim paylaşma, ortak çalışmalar yapmak, daha geniş bir hedef için bir araya geldikleri tüzel olmayan üst örgütlenmeler olan platformlar henüz istenen düzeyde etkin değillerdir. Sivil toplum ağları da benzer ya da farklı alanlarda çalışan STK'ların oluşturduğu iletişim kanalları olarak Türkiye'de sivil toplum hayatında yeni gelişen örgütlenme yapılarıdır. Lobi, savunuculuk ve bilinç oluşturma çalışmalarında etkili olan platform ve ağlar, STK'ların güçlenmesine paralel olarak güçleneceklerdir.

Dernek ve Vakıf Dışındaki Örgütlenmeler: Sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme modelleri sosyal, kültürel, ekonomik ve politik şartlara göre belirlenebiliyor. Daha baskıcı bir yaklaşımla gündeme gelen ortamlarda örgütlenme özgürlüğünün gerçekleştirilmesi için "kâr amacı gütmeyen şirketler" ve "kooperatifler" hâkim dernek ve vakıf formları dışında gündeme gelmiştir.

Kâr amacı gütmeyen şirketler olağanüstü hâl koşullarında siyasal ve sivil temsilin gerçekleştirilmesi için mevcut kanunların katı yorumlarına karşın özel alan hükümleri altında ticaret kanunları çerçevesinde kurulmuştur. Kâr amacı gütmeyen şirket örgütlenmesi, kısa sürede fon veren kuruluşlar tarafından da kabul edildi. Örgütlenme özgürlüğü ile ilgili sıkıntıların uluslararası alanda sürekli dile getirilmesi, içerik olarak daha esnek bir kanun ile çözülmeye çalışılmıştır.

Son zamanlarda şirket olarak faaliyetlerine devam eden kuruluşların "sivil" olma özelliklerini kaybetmeye başladıkları söylenebilir. Farklı yaklaşımlarla bazı kuruluşların örgütlenme süreçlerini kabul gören formlar şeklinde tamamlamaları ile birlikte kâr amacı gütmeyen şirketler hibe çağrılarının dışında tutulmaya başlandı. Son dönemde sivil toplum kuruluşlarının en genel şekli aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

"Dernekler, vakıflar, kamu yararına hizmet eden sivil toplum tüzel kişilikleri; sanayi ve/veya ticaret odaları, esnaf ve sanatkâr odaları, iş destek organizasyonları, eğitim birlikleri, kamu hizmetlileri sendikaları, iş ve işveren sendikaları/konfederasyonları, organize sanayi bölgeleri, uluslararası kuruluşlar, KOBİ-temsilci organizasyonları (diğer bir deyişle profesyonel/mesleki oluşumlar ve/veya vakıflar), işçi ve işveren sendikaları, kâr amacı gütmeyen kooperatifler."¹⁶

¹⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü. <http://www.vgm.gov.tr/>

¹⁶ Hibe çağrılarında Merkezi Finans ve İhale Birimi ile Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu'nun kullandığı faydalanıcı tanımıdır.

Örgütlenme özgürlüğünü gerçekleştirme arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkan kâr amacı gütmeyen şirketler, kamu idaresinin keyfi kararlarından kaçmak, Dernekler Kanunu'nun katı uygulamalarından kurtulmak için gündeme gelmişlerdir. Demokratik sivil bir arayışın sonucu olmalarına rağmen sivil toplum alanında farklı bir kültür geliştiremediler. Kurum yönetimlerinde, etkinlik geliştirme ve uygulamada katılımcılık gündeme gelemedi. Örgütlenme özgürlüğünün sivil temsil ile gerçekleştirilmesi ve demokratik katılımın yollarını açmak için desteklenen "kâr amacı gütmeyen şirketler" hem şeffaflık sorunları nedeniyle ve hem de demokratik bir yapıya sahip olmadıklarından gündemin dışına çıkmış bulunuyorlar. Örgütlenme özgürlüğünün en özgürlükçü yorumu, iki kişinin örgütlenme niyetlerini ortaya koydukları ve bu hakkın Medeni Kanun'da tanımlandığı durumdur. Başka bir deyişle iki kişinin bir araya gelmesinin örgüt olmak için yeterli olduğu durumdur. Bu anlamı ile sivil toplumun gelişmesinde açıkta kalan alanlar ve dışlanan yarı yapısal formları yeniden düşünmek ve gündeme getirmek gerekir.¹⁷

Türkiye'de Sivil Toplum

Türkiye'de sivil toplum Cumhuriyet öncesi dönemde köklü bir vakıf geleneğine dayanmaktadır. Vakıf geleneğinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde farklı toplumsal kesimlerin örgütlenmesi "Kanun-i Esasi" ile birlikte de gelişmiştir. 1877 yılında anayasada yapılan değişiklikle – ticari örgütlenme içinde yer alan - dernek kurma hakkı ayrıca tanımlanmıştır. Cumhuriyet döneminde dernek kurma hakkı devam etmiş, örgütlenme hakkı "kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması" şartı ile sınırlandırılmıştır. En geniş anlamı ile 1961 Anayasası örgütlenme özgürlüğünün önünü açmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kamunun kontrolünde gelişen örgütlenme, 1961 Anayasası ile vatandaşların özgür örgütlenmesine yerini bırakmıştır. 1938 yılına kadar sadece **205** dernek kurulmuş iken 1961'den sonra bu sayı **41.000**'e ulaşmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri de anayasanın 29. maddesinde tanımlanmıştır: "Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir." 1983 yılında **54.000** civarında olan dernek sayısı kamu uygulamaları neden ile **45.000**'e düşmüştür. 2004 yılından sonra yapılan düzenlemelerle örgütlenme özgürlüğü daha esnek bir yaklaşıma kavuşmuş bunun sonucu olarak da dernek sayısı **86.000** civarına ulaşmıştır.¹⁸

Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın 2011 yılında açıkladığı verilere göre sivil haklar alanında çalışan derneklerinin oranı %1 civarındadır. Bu verilere göre aktif dernekler içerisinde dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri (cami, kuran kursu, kilise, havra vb) amacıyla kurulan dernekler ilk sırada yer almaktadır. Ancak son yıllarda kurulanlar içerisinde bu amacı taşıyan derneklerin artışında azalma görüldüğü belirlenmiştir.

¹⁷ Kâr Amacı Gütmeyen Şirketler. Cengiz Çiftçi.01.10.2009. <http://www.t24.com.tr>

¹⁸ Detaylı bir analiz için, "Sivil Toplum". Her yönüyle Dernekler Dergisi. Sayı 13 ve 1980 Sonrası Sivil Toplum. Kemal Çetinkaya. Dernekler denetçiliği yeterlik tezi. 2008.

Türlerine Göre Faal Dernekler ¹⁹	
Tür	Adet
Din Temelli Dernekler	15353
Spor	14941
Yardımlaşma	14486
Kalkınma	10108
Mesleki dayanışma	8661
Toplumsal hayat	6115
Dostluk	4043
Kültür	3552
Sağlık	1952
İmar	1426
Çevre	1519
Sosyal	1499
Sivil Haklar	823
Gençlik	676
Hayır İşleri	561
Diğer	426
Öğrenci	281
Uluslararası	73

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin sınıflandırma açısından öncüsü olduğu, "hak temelli çalışan örgütler" yapılanmasının, "örgütlü Türkiye sivil toplum hayatında" önemli bir ayrımı gündeme getirdiğini söyleyebiliriz. Yaklaşım olarak hayırseverliğin ve hizmet odaklılığının hâkim olduğu yapı içinde, kamusal olanın izlenmesi, korunması ve geliştirilmesi açısından hak temelli çalışma yapan kuruluşların gelişme potansiyeli olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bu potansiyelin örgütlü toplumun geliştirilmesi ile mümkün olacağını da eklemek gerekir. Sivil hayatın, haklar bağlamında geliştirilmesi örgütlü toplumun demokratik kültürünün gelişmesine vereceği katkıdır. Sivil toplum hareketi içerisinde, hak temelli yaklaşımın ana akım olarak 10 yıllık bir geçmişi olduğu düşünülürse, bunun yeni bir hareket olduğu ve yeni hareketin farklı bir kültürü geliştirdiği söylenebilir. Bazı alanlardaki yapılanmalarda kamu odaklı bir yaklaşımın hâkim olması, sivil toplum örgütlerinde kamunun etkisinin belirgin olması hak temelli çalışmanın sadece kurumsal yapılarla değil sivil aktivizmle de sürdürülmesini gerekli kılmıştır. Kurumsal anlamda kamu ile işbirliğine açık ancak kamu politika ve uygulamalarını izleyen sivil kuruluşlar diğer kuruluşlardan ayrışırlar.

¹⁹ Kaynak: <http://www.dernekler.gov.tr>

Kurulan Derneklerin Hedeflediği Kitleler İtibari ile Dağılımı (%)		
	Hedeflenen Kitle	%
1	Tüm İnsanlık/İnsanlık	50,8
2	Belli bir Topluluk/ Hemşerilik	18
3	Gençler	7,4
4	Belli bir Meslekte Çalışan Kişiler	1,4
5	Diğer	1,4
6	Çocuklar	6
7	Belli bir Okul Mezunu olan Kişiler	0,5
8	Engelli (Özürlü)	1
0	Doğal Hayat	1
10	Belli bir Kurumda Çalışan Kişiler	0,3
11	Yoksullar/fakirler	1,4
12	Kadınlar	5,5
13	Belli bir hastalığı olanlar	0,9
14	Yaşlılar	1,2

Kurulan derneklerin hedeflediği kitle bakımından henüz bir ayrışmanın olmadığı sivil toplum örgütlerinde kadın alanında bir ayrışma ve farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak tüm toplumun hedeflenmesi başat bir yaklaşımken önümüzdeki dönemde sektörel farklılıkların da gündeme geleceğini söyleyebiliriz.

2 Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflanması

Sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması ile birlikte bir sınıflama ihtiyacı gündeme gelmiştir. Şöyle ki, “toplum temelli kuruluşlar”, “kent ölçeğinde çalışan kuruluşlar”, “bölge ölçeğinde çalışan kuruluşlar”, “ulusal kuruluşlar” ve “uluslararası kuruluşlar” düzeyinde farklılıklar gündeme gelmiş sayısal ve niteliksel olarak bir ayrışma yaşanmıştır.

Niteliklerine göre farklı adlar verilmiş çoğu zaman bu adlar üzerinden sivil toplum tanımlarında belirli farklar gündeme gelmiştir. DONGO (Donor ve fon veren kuruluş merkezli STK’lar), ENGO (Greenpeace ve WWF gibi çevre STK’ları), GONGO (devlet kontrollü STK’lar), INGO (Oxfam gibi Uluslararası STK’lar), QUANGOs (Uluslararası Standartlar Örgütü ISO gibi yarı özerk kuruluşlar), TANGO (teknik yardım örgütleri) TNGO (Ulus aşan örgütler), MANGO (Pazar merkezli STK’lar) RINGO (uluslararası dini örgütlenmeler) çok sayıda adlandırmalardan bazılarıdır.

Farklı sınıflamalar olmakla birlikte, geneli kapsamı nedeniyle aşağıdaki sınıflama öne çıkmaktadır.

1. Korporatist örgütler: Sendikalar ve ekonomik etkinlik dalları.
2. Teknik örgütler: Meslek bilgisi üzerinden kurulan örgütler.
3. Bilimsel örgütler: Üniversite derneği, araştırma derneği vb.

4. Sosyal ve İnsancıl örgütler.
5. Gelişme ve insani yardım.
6. Çevre.
7. Hak örgütleri.
8. Din temelli ve toplum temelli örgütler.
9. Toplumsal hareket temelli örgütler.

Ana Sektörlere Göre Sınıflama

Sektörlerin ve çalışma alanlarının belirginleşmeye başlaması, alt bir sınıflandırmayı da gündeme getirmiştir. Tüketici olmayan bu sınıflama şöyle sıralanabilir:

- İnsani yardım kuruluşları.
- İnsan hakları kuruluşları; mülteci, azınlık ve izleme çalışması, savunuculuk çalışmaları vb. çalışmaları da içerir.
- Eğitim kuruluşları.
- Kalkınma ve üçüncü sektör kuruluşları.
- Sosyal alanda çalışan kuruluşlar; sosyal refah uygulamaları, sosyal ihtiyaçlar ve sorun odaklı çalışan kuruluşları içerir.
- Kültürel alanda çalışan kuruluşlar.
- Çevre Kuruluşları.
- Kadın Kuruluşları.
- Çocuk Kuruluşları.
- Gençlik Kuruluşları.
- Barış ve çatışma yönetiminde çalışan kuruluşlar.
- İşinsanları ve mesleki kuruluşlar; üyelik temelli özel amaçla kurulan kuruluşlar.

Çalışma Yöntemleri Bakımından Sınıflandırma

Sivil toplum sınıflandırmasında bir diğer önemli ayırım çalışma yöntemleridir. Zaman içinde hizmet sunumu yaklaşımından farklılaşarak gelişen yaklaşım günümüzde çok farklı uygulamaları gündeme getirmiştir. Ancak temel sınıflandırmaya baktığımız zaman kültürel ve tarihsel kökenlerden gelen yöntemlerin öne çıktığını söyleyebiliriz.

- Din temelli, hayırseverlik ve filantropik yönelimli kuruluşlar.
- Hizmet yönelimli kuruluşlar.
- Katılım yönelimli kuruluşlar.
- Güçlendirme ve kapasite geliştirme yönelimli kuruluşlar.
- Toplum temelli çalışma odaklı kuruluşlar.
- Hak temelli çalışan kuruluşlar.

3 Sivil Toplum Kuruluşları Çalışma Yöntemleri²⁰

Sivil toplum kuruluşlarının ana çalışma yaklaşımı gönüllülük üzerinden kurgulanır. Bu çerçevede gönüllü sektör tanımlaması öne çıkar. Gönüllü sektör esas olarak 'karşılıksızlık', yani verilen hizmet ya da mal karşılığında karşdakinden özel bir beklenti içinde bulunmama noktasında diğer sektörlerden ayrılmaktadır. Mal ve hizmetlerin dolaşım biçimleri, piyasanın dışında ve devletin yeniden dağıtımından bağımsız; bir başka deyişle tamamıyla gönüllü ve kendiliğindedir.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmaların değerlendirilmesinde öne çıkan kavramsallaştırmalar; seküler-hayırsever, muhafazakâr, modernleşmeci, ihtiyaç temelli ve hak temelli yaklaşımlar olarak sıralanabilir. Yapılan çalışmalara bakıldığında, toplumun hassas, etkilenebilir ve risk altında olan bireylerinin sorumlu yurttaşların ilgisini çekmesi, vicdani ve dinsel bağlamda moral değerlerden kaynaklanabildiği gibi, toplumla ilgili her şeyin sadece özel şahıslara ve devlet kurumlarına bırakılamayacak kadar önemli olması, kamu yararının gözetilmesi ve kamusal alanın gelişmesi de bu noktada etkilidir.

Sivil toplum kuruluşlarının temel olarak üç çalışma yöntemi farklı ilkeler ve örgütsel değerler çerçevesinde sunulur. Toplum temelli çalışma, ihtiyaca dayalı hizmet sunumu çalışması ve hak temelli çalışmalar.

Toplum Temelli Çalışma ve Hak Temelli Yaklaşım

Kamu yararının gözetilmesi ve gelişmesi noktasında, sosyal sorunlarla ilgilenme ve çözümünde sivil toplum kuruluşlarının ilgisinin yüksek ve/fakat rolünün sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Kamunun farklı alanlarda yükümlülüklerini yerine getirmesinde karar alıcı durumda olması, hizmet verme alanında yapılacak çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarını bütüncü bir rolde görmesi başattır. Sivil toplum kuruluşlarının "bütüncü rolünün" temelinde hayırseverlik üzerine kurgulanması, sorunun niteliğinden uzak ve çözüm üretmeyen bir yaklaşımın benimsenmesine neden olmuştur.

Temel olarak hizmet üreten ve hak temelli çalışan kuruluşların ayrışması, "bireyin kamu imkânlarından nasıl faydalanacağı" ve "kişi hak ve özgürlüklerinin" korunması çerçevesindedir. Sivil toplum kavramının hem algılanmasında hem de kurumsal çeşitlenmesinde özellikle 1980'ler sonrası Türkiye'sinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Çok genel olarak hak arayan ve esas olarak da devletten bağımsız çalışan sivil örgüt olma eğilimi, devlete hizmet üreterek destek olan sivil örgütler eğilimine yerini terk etmeye başlamıştır.²¹

Hizmet sağlayan sivil toplum kuruluşları ile hak temelli çalışan ya da izleme ve baskı gurubu olarak çalışan kuruluşların farklılaşmaya başlaması, yapılan uygulamalarda niteliksel farklılıkların oluşmasına ve tanımların da oturmaya başlamasına neden olmuştur. Bu çerçevede, "hizmet sağlayan" STK'ların, kamu ile yakın bir çalışma içinde, sorunların etkilerini azaltıcı çalışmalara yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Böylece genel yaklaşımın din-vicdan ağırlıklı

²⁰ Bu bölümün hazırlanmasında **Çocuklara Yönelik Toplum Temelli Sosyal Hizmet Modeli** çalışmasından yararlanılmıştır. Yayına Hazırlayanlar; Abdullah Karatay, Başak Akkan, Cengiz Çiftçi. Çocuklar Aynı Çatının Altında Derneği. 2009.

²¹ Yasemin İpek Can (2007) "Türkiye'de sivil toplumu yeniden düşünmek: Neo-liberal dönüşümler ve gönüllülük", **Toplum ve Bilim**, 108, s.96.

hayırseverlik, filantropik-seküler yardım çalışmaları ekseninden, hak ve toplum temelli bir çerçeveye evrilmesi gündeme gelmiştir.

Farklı yöntemler sınırlı olarak kullanılmakla birlikte, toplum temelli diyebileceğimiz çalışmaların ortaya çıkması Marmara Depremi sonrası döneme rastlar. Buna ek olarak Türkiye Kalkınma Vakfı'nın öncülük ettiği ve daha sonra bu gelenekten gelen sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu ikinci bir etkiden de bahsedebiliriz. Deprem sonrası dönemde gündeme gelen toplum temelli çalışmalar, engelliler alanında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların uygulanması fon veren kuruluşların teşvikine dayanmakla birlikte, “yapılan çalışmaların etkisini artırmak, dışlanmış gurupları içermek, maliyet etkin süreçleri çalıştırmak ve sürdürülebilir çalışmalar gerçekleştirmek,” amacı ile yapılmıştır. Konunun hassas olması ve toplumdaki tüm aktörlerin olumlu bir yaklaşım içinde bulunması, uygulanan programın başarılı bir süreçte gerçekleşmesini sağlamıştır.²²

“Hizmet veren” sivil toplum kuruluşlarının son dönemde yaptıkları çalışmalarda, “katılımcı toplum temelli yaklaşımları” uygulamaya başladıkları ve “Türkiye’ye özgü toplum temelli yaklaşımlar” geliştirmeye başladıkları söylenebilir.

Kadın, kalkınma, çocuk, çevre ve insan hakları alanlarında toplum temelli çalışmanın ilk örneklerinin uygulanmaya başladığından söz edebiliriz. Öne çıkan ortak noktalar:

- Toplulukların temel ihtiyaçlarını karşılamak için fiziksel mekânlar yaratarak ekonomik aktiviteleri artırmak ve işsizliği azaltmak: proje bazlı toplum merkezleri uygulamaları,
- Ekonomik olarak toplulukların güçlendirilmesi ve bu çerçevede verilen eğitimler,
- Toplum temelli kurumlar oluşturarak yerel güçlenmeye destek olmak,
- Toplumun bir aktör olarak kendi kaderini belirlemede etkin görülmesi,
- Toplum ve topluluk çalışmalarında sorunun kaynağının tespit edilmesi ve sorunun çözümünde farklı dinamiklerin gündeme getirilmesi,
- Uzmanlık yardımının verilmesi,
- Toplum temelli çalışmalarla hem bir sürece hem de sonuca odaklanılması,
- Yerel kapasite artırımı ve toplulukların güçlenmesinin odak olması,
- Hak temelli yaklaşımların toplum temelli çalışmalarda hizmet sunumunun bir parçası olarak algılanması,

Yöntem bağlamında, “sosyal refah ve yardım alanında” öne çıkmaya başlayan toplum temelli yaklaşım, sorunların “hak temelli ya da ihtiyaç temelli” kavramsallaştırmasına dayanır. Her iki kavramsallaştırma yaklaşımının niteliği hakkında önemli farklılıklar yaratır.

Toplum Temelli Yaklaşım

Toplum temelli yaklaşım topluluklara sosyal sorunlardan korunma ve kendi sorunlarını çözmeleri konusunda yardımcı olurken, topluluk üyelerinin aktif olarak hem karar alma hem de uygulama süreçlerinde rol almasını öngörür. Bu çerçevede herhangi bir çalışma alanında uygulanabilecek yöntem o alanın özgün yöntemleri ile birlikte kullanılabilir. Engelliler, çevre,

²² Özürlüler İdaresi, kamusal uygulamalarda en etkin kurum olarak ortaya çıkmıştır.

<http://www.ozida.gov.tr/yayinlar/ozveri/ov1maktr.htm>

<http://www.ozida.gov.tr/egitim/ttr.htm>

sağlık, kalkınma, kadın çalışmaları ve benzeri alanlarda sürdürülebilir etkin ve gerçekçi uygulamalar çerçevesinde maliyet ve zaman etkin bir yöntem olarak kullanıla gelmiştir.

Toplum temelli yaklaşım özel olarak ihtiyaç grubu haline gelen kişilerle yapılan yardım çalışmalarında bütün çalışma döngüsünü ilgilendiren ilkeler içeren bir süreçtir. Esas olarak toplumu bir bütünlük içinde algılayıp, toplumun kendi iç dinamiklerini saygı duyulması gereken, işbirliği kurulması gereken ve yapılacak çalışmalarda merkez alınacak güçlü yönler olarak kabul eden bir yaklaşımdır.

Bu yaklaşım, çalışmaya konu olan kişilerin kaynaklarını, kapasitelerini, becerilerini ve dayanıklılıklarını kabul eder, bunlara dayanarak koruma ve çözümler üretir ve toplumun kendi amaçlarını destekler. Bu yaklaşım çalışmanın sadece belirli bir sektörü ya da işleviyle sınırlı değildir. STK'ların rolü kolaylaştırıcıdır. Toplum temelli çalışmanın amaçları, ilgi alanına giren insanların benlik saygısını güçlendirmek ve gruptaki bütün aktörleri birlikte çalışma yönünde destekleyerek toplumdaki farklı üyelerin insan haklarını elde etmeleri çalışmalarında güçlendirmektir

Görüldüğü gibi toplum temelli çalışmada esas amaç toplumun üyelerinin kendi haklarını elde etmelerinde kendilerine yardımcı olunması esastır; toplumun üyelerinin yerine geçerek onlar adına sorun tespiti ve çözümüne girişmek değildir. Bu nedenle kendi amaçlarımız, görev ve sorumluluklarımız konusunda topluma karşı şeffaf ve açık olmalıyız, toplumun üyelerini dikkatle dinlemeli ve karşılıklı anlayış inşa etmeliyiz.

Toplum temelli çalışmada aşağıdaki ilkeler esas alınmalıdır:

- Hak temelli yaklaşım,
- Katılım,
- Yaş, cinsiyet ve farklılıkların analizi,
- Güçlendirme,
- Sahiplik, çözümler ve sürdürülebilirlik,
- Şeffaflık ve sorumluluk.

Toplum temelli yaklaşımda ayırt edici özellik, hangi durumlarda ihtiyaca dayalı yaklaşımın kullanılması gerektiğini ortaya koymasıdır. Bu çerçevede toplum temelli yaklaşımın başlatılması için her ne kadar “dışsal” bir uzmanlık ve insan kaynağı desteği olsa da asıl önemli olan ihtiyaç tanımlama, planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında “hedef guruba” atfedilen öncelikler önemlidir.²³

Hizmet Sunumu ve İhtiyaca Dayalı Yaklaşım

İhtiyaca dayalı yaklaşım çerçevesinde, hayır ve yardım işleri dinsel ve siyasal süreçlerden uzak ve seküler bir özellik taşımasına, “merhamet- iyilik kavramlarının” yerine, “hayırseverlik, insan severlik ve insan sevgisi” kavramlarının yerleştirilmesine rağmen, hedef gurup açısından “muhtaçlık” temel tanımlamalardan biridir.²⁴ Bu çerçevede “ihtiyaç ve hak” kavramlarının toplum temelli çalışmalarda kullanımı, yöntemin ve yapılan çalışmanın ayırıcı özelliklerinden biri olarak ortaya çıkar. İkinci önemli özellik ise ihtiyaç alanlarının tespit edilmesinde hedef

²³ Hedef gurup tanımlaması topluluk üyelerini önceden tanımlanmış bir programın paydaşı olarak algılamaya dayanır. Bu çerçevede bir ötekileştirmeyi ve pasifleştirmeyi de kendi içinde barındırır.

²⁴ Philippe Ryfman, Sivil Toplum Kuruluşları: İletişim yayınları 2006. ss 16-17.

gurup ve uygulama yapan kurumun yükümlülüklerinin ortaya konmasıdır. Bu çerçevede hedef gurubu pasif bir bileşen olarak gören ihtiyaç temelli yaklaşım, ihtiyacın dile getirilmesinde ve giderilmesinde etkin konumdayken, hedef gurup açısından muğlâklık ya da başka bir deyişle belirsizlik vardır.

İhtiyaca Dayalı Yaklaşım	Hak Temelli yaklaşım
Muhtaçlık	Hak talep etme ve yetkinlik
Hiç kimsenin yükümlülükleri net değil	Yükümlülükler net
Yardım alan-faydalanıcılar	Aktif katılım-Ortaklar
Bazıları dışta kalabilir	Herkes için eşit haklar
Hayırsever ve gönüllü	Zorunlu, yasal yükümlülük, hesap verebilirlik
Semptomları işaret eder	Nedenleri işaret eder

Hayırseverlik çerçevesinde ihtiyaç temelli bir çalışma yapmak, dışlayıcı ve geçici çözümler üzerinden de gidebilir. Bu çerçevede aslında toplum temelli çalışmada toplumun temel dinamikleri ve özellikleri ikinci planda tutularak, geçici sınırlı ve etkisi zayıf bir müdahaleden bahsetmek mümkündür. İhtiyaç temelli çalışma, yerelin ve yerelde yaşayan kişilerin durumunu daha kötü gösteren liderlikleri geliştirir. İlgili kaynakları çekebilmek için liderler ve kanaat önderleri yerelin durumunu abartarak aktarırlar. Toplumun ve topluluğun iç dinamiklerine bakarak soruna çözüm üretmek yerine liderler dış kaynakları çekme kabiliyetlerine güvenirlir. Yerelde yaşayanların liderleri ve kanaat önderlerinin dile getirdikleri yetersizliklere inanarak kendilerini yerelin ihtiyaçlarını çözebilecek ve/veya ele alabilecek kapasiteden yoksun olarak görmeye başlar ve dolayısı ile üretici, sorunun çözümüne katkı sunacak kişilerden pasif ve tüketici kişilere dönüşme başlar.²⁵

Hizmet sunumu üzerinden çalışan STK'lar toplumun sorunları ile ilgilenmeleri çerçevesinde önemli işlevler yerine getirmelerine rağmen uzun dönemde sorunların çözümlerine model geliştirme ve politika önerme bakımından yetersiz kalırlar. İhtiyaç odaklı ve hedef gurubu içermeyen süreçler oldukları için katılımcı değillerdir. Türkiye'de hizmet sunumu uygulamaları, kamu uygulamalarına paralel gelişmeler göstermiş ve Çocuk Esirgeme Kurumu uygulamalarında olduğu gibi kamu hizmetlerini tamamlayıcı özellikte olmuştur. Bu çerçevede STK'lar kamudan bağımsız olmaz özelliklerinden uzaklaşarak bağımsız politikalar geliştirememişlerdir.

Hak Temelli Yaklaşım

Toplum temelli çalışmalar bünyesinde kullanılan bir diğer yaklaşım da hak temelli yaklaşımdır. Hak temelli yaklaşım uzun yıllardır uygulanmasına rağmen son zamanlarda yoğun bir ilgi ve kullanıma sahip olmuştur.²⁶ **Hak temelli yaklaşım açıkça insanların onurlu bir yaklaşımla yaşamaları için gerekli olan asgari şartların yerine getirilmesine odaklanır.** Bu süreci kırılğanlık ve marjinalleşme nedenlerini açığa çıkartarak ve tepkinin çerçevesini genişleterek yapar.

²⁵ Julie Wilke (2006) "Understanding the Asset-based Approach to Community Development"; CRP 381: Participatory Methods. <http://www.neighboraustin.com/>

²⁶ Hak temelli yaklaşım 1955 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından uygulanmakta, UNICEF farklı alanlarda çalışmanın geliştirilmesine katkıda bulunmakta ve UNDP insan temelli yaklaşımlarda uygulamaktadır

İnsanları haklarını arama, talep etme ve kullanmaları yönünde güçlendirir. Hak temelli yaklaşım yoksullar, yerinden edilmişler ve savaşlardan etkilenen insanların geçinme süreçleri ve yaşamaları ile ilgili her alanda doğal hakları olduğunu öne sürer.²⁷

Helsinki Yurttaşlar Derneği hak temelli yaklaşımı, “uzun vadeli olarak, sorunun çözümü için hükümet ve özel sektör dahil hükümet dışı örgütlerle birlikte çalışmak, adil olmak, ayrımcılık yapmamak ve bu çerçevede en dışlanan kişilere özel ilgi gözeterek en ağır hak ihlallerine yoğunlaşmak, insan hakları alanında her düzeyde görevli olan insanların sorumluluğunu artırmak ve hak sahiplerinin haklarını talep etme çerçevesinde katılımı,” olarak tanımlamıştır.

Buna karşın hizmet temelli yaklaşım ise kısa vadeli amaçlara ulaşmak için ihtiyaçlara ve koşullara hedeflenmek olarak tanımlar: “İhtiyaçları karşılamak bir anlamda hakların yerine getirilmesi anlamını taşır çünkü adaletsizliği, eşitsizliği ve ihmâl edilmişliği ortadan kaldırır. Hak temelli bir yaklaşım bu hizmeti “hayır” için yapmaz, o kişinin buna “hakkı” olduğu için yapar.”²⁸

Hak temelli yaklaşım dört ana karakteristiğe sahiptir:

- İnsanların kendi hayatlarını etkileyecek karar alma mekanizmalarına katılmalarını esas alır. Karar alma süreçlerine katılım hakkı bu süreçlerle ilgili bilgiye erişim hakkını da kapsar.
- Sorun bütüncül bir yaklaşımla ele alınmadan ve insanların temel haklarına erişimindeki sorunlar ortaya konmadan başarıya ulaşamaz. Örneğin yardım yapma yerine yoksulluk ve yoksunluğun, neden olduğu sıkıntı ve acıların tanımlanması ve nedenlerine odaklanmayı önemser.
- Her türlü ayrımcılık ve barışçıl bir yaşamı engelleyen eşitsizliği reddeder. Herkes için onurlu bir hayat, toleransın öne çıkartılması, sosyal dâhil etme süreçlerinin geliştirilmesi, sosyal adaleti destekler ve ayrımcılık karşıtıdır. Tüm bu süreçlerin oluşması ve insanların kendi haklarını kullanabilmelerinin sağlanması bu hakların kullanımının önündeki engellerin ortadan kalkması ile mümkün olur.
- İnsan haklarının korunması ve uygulanması için herkesi sorumlu tutar.

Bu dört özellik dışında bir çalışmanın hak temelli olup olmadığını anlamak için UNICEF aşağıdaki kategorileri hak temelli yaklaşımın temel ilkeleri olarak işaret etmiştir.

- Evrensel ve vazgeçilmez olması: Kişinin vazgeçemeyeceği evrensel temel haklar olması.
- Bölünmez olması: İnsan hakları bölünemez. Sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal haklar her bireyin onuru ile ilgili haklardır ve her biri eşit derecede önemlidir.
- Birbirine bağımlı ve ilişkili olması: Bir hakkın kullanılması çoğu zaman kısmen veya bütünüyle diğer hakların kullanılmasına bağlı olabilir. Örneğin sağlık hakkının kullanılması bilgi edinme hakkına bağlı olabilir.
- Eşitlik ve ayrımcılık karşıtı: Tüm bireyler eşittir ve kişinin onurlu yaşamı her türlü ayrımcılığın ötesinde haklarını kullanmasına bağlıdır. Bu çerçevede hak temelli yaklaşım eşitsizlik ve ayrımcılığa odaklanır.
- Katılım ve dâhil etme: Her birey insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanabilme çerçevesinde sivil, ekonomik, kültürel ve politik süreçlere özgür ve aktif olarak katılma hakkına sahiptir.

²⁷ Andrew Jones (2001) Incorporation of a Rights-Based Approach into CARE’s Program Cycle: A Discussion Paper for CARE’s Program Staff*

²⁸ http://www.hyd.org.tr/multecielkitabi/kitap13_.asp

- Yetkilendirme ve güçlendirme: Güçlendirme kişilerin kendi haklarını kullanabilmeleri ve talep etmeleri için yetkinliklerinin artırılması, kendi haklarında karar alma, topluluklarını geliştirme ve kendi kaderlerine sahip olma hakkının verilmesi için gelişmeleri sürecidir.
- Hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü: Hesap verilebilirliği haklar bağlamında etkili olan kesimlere yaygınlaştırarak olumlu yönde haklarının korunması ve geliştirilmesini yükümlülükler arasında tanımlar. Ayrıca hakların kullanılması önündeki engellerin kaldırılması ve hak ihlallerinden kaçınmayı yükümlülükler arasında sıralar.²⁹

Hak temelli yaklaşımın genel karakteristiklerine ilave olarak yapılan çalışmalarda, sürecin hangi özelliklere göre değerlendirileceği ve nelerin önemli olduğu aşağıda verilmiştir;

- İnsanlar hizmet ve yardımlardan faydalanan pasif gruplar olmaktan öte kendi gelişimleri ile ilgili süreçte temel aktörlerdir.
- Katılım hem araç hem de amaçtır.
- Stratejiler güçlendirir.
- Süreç ve sonuçlar izlenip değerlendirilir.
- Analizler tüm paydaşları kapsar.
- Programlar marjinal, dezavantajlı ve dışlanmış grupları kapsar.
- Uygulamalar ve programlar eşitsizliğin azaltılmasını amaçlar.
- Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya yöntemler kullanılır.
- Çalışma yapılan alanda yaşanan sorunlarla ilgili temel ve öncelikli nedenler üzerinde durum analizi yapılır.
- Ölçülebilir amaç ve hedefler programlamada önemlidir.
- Stratejik ortaklıklar kurularak sürdürülür.
- Uygulamalar tüm paydaşlara hesap verebilir olmalı.³⁰

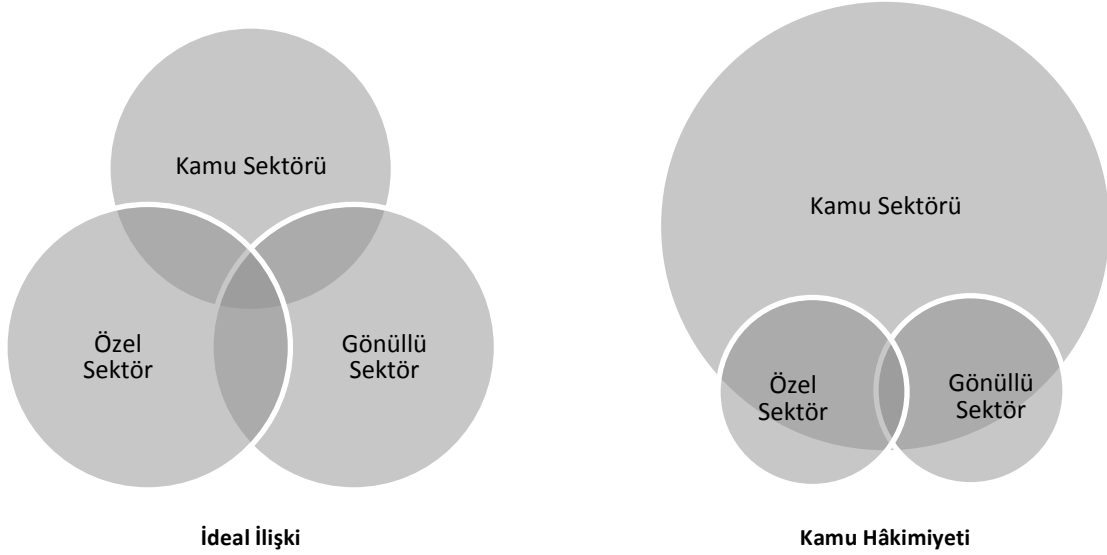
4 Kamu STK İlişkisi

STK'lar çıkar gütmeyen ve bir amacı gerçekleştirmeye dayalı özgür bireylerin kurduğu örgütlerdir. Örgüt özellikleri olarak, süreklilik gösteren ve üyeleri dışında başkalarına da hitap eden kapsayıcı yapılardır. Özel hukuk çerçevesinde çalışan, hukuk devleti nosyonuna bağlı olan STK'lar kamusal ve özel güçlerle, ulusal ve uluslararası düzlemde ilişki geliştirerek birlikte çalışmalar yapabilirler. İşbirliğinde ve çalışmalarında devletlerin özel yetki alanlarını gözeten ve devletlerin rolünü üstlenmeyen, çoğu yerde de devletle bir bağımlılık ilişkisi olmamasını ilke edinen yapılardır.

²⁹ A Human Rights-Based Approach to Education: a framework for the realization of children's right to education and rights within education. United Nations Children's Fund/United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2007.

³⁰ Developed at the Inter-Agency Workshop on a human rights-based approach in the context of UN reform, 3 to 5 May 2003. <http://www.unicef.org/sowc04/files/AnnexB.pdf> "The human rightsbased Approach: Statement of Common Understanding" http://www.unfpa.org/derechos/docs/report_stamford.doc

Devletten bağımsız olmak, bireyin özgür iradesi ile kabullendiği değerlere dayanma ilkesi gereği zorunlu bir özelliktir. Özgür bireylerin demokratik bir çerçevede çalıştıkları kurular olarak demokratikleşmeye katkı sunarlar. STK'lar kimi ülkelerde kalkınma ve demokratikleşme sürecine katkı veren ana aktörlerdir. Ancak bazı ülkelerde kamunun olumsuz yaklaşımı nedeni ile sivil toplum zayıftır. STK'ların güçlü ya da zayıf olmasının ana eksenini sivil toplum kamu/devlet ilişkisinde gizlidir.

Kamu STK ilişkisi Türkiye’de dönemsel özellikler göstermektedir. Genel olarak kamunun hâkim olduğu ve kontrolü bırakmadığı bir yaklaşım olmakla birlikte son yıllarda yapılan mevzuat değişiklikleri ve uygulamalar, daha sağlıklı bir ilişkinin temellerini atmıştır. TÜSEV’in sivil toplum değerlendirme raporunda paylaştığı araştırma, bu alanda daha yapıcı politika ve uyuklamalara ihtiyacın sürdüğünü göstermektedir. “Sivil toplum (dernek ve vakıflar) ne dereceye kadar devletten bağımsız olarak işlerliğini sürdürebilmektedir?” yolundaki bir soruya sivil toplum temsilcilerinin %9’u STK’ların devlet kontrolünde olduğunu, %28’i STK’lara sık ve gerekçesiz müdahale olduğunu, %50’si zaman zaman ve gerekçesiz müdahale olduğunu belirtmişlerdir. Sadece %13’ü STK’ların özgür olduğunu ve devletin sadece meşru denetim yaptığını belirtmiştir. Devlet STK diyalogunda da benzer bir durum söz konusudur. Araştırmaya katılanların %68’i bazı STK’larla, %21’i birçok STK ile gereklilik arz ettiğinde ve geçici bir işbirliği olduğunu belirtirken, %3’ü geniş kapsamlı ve kurumsallaşmış bir işbirliğinin varlığına işaret etmiş, %8’i de hiçbir ilişkinin olmadığını beyan etmiştir.³¹

Engellerin ve kamunun ilişki geliştirememesinin en önemli nedenlerden biri ortamın politikleşmesidir. Politik ortamlarda STK’ların eleştirel olması ya da kamuyu eleştiren bir noktada duruyor olmaları ilişkinin gerginleşmesine neden olur. Hâlbuki hak temelli çalışan kuruluşların eleştirel yapısı “baskı gurubu” olmalarından kaynaklanmaktadır. Günümüzde sivil hakların gelişmesinde STK’ların kamu uygulamaları hakkında yaptıkları eleştiri ve baskının rolü önemlidir.

³¹ TÜSEV Sivil Toplum Değerlendirme Raporu. 2009-2010

Ancak temel neden sadece ortamın politikleşmesi değildir. STK'ların bağımsızlıkları nedeni ile çalışmalara karşı izole bir yaklaşım benimsemesi ve işbirliğinden uzak durması da ilişkinin gelişmesinde önemli engellerden biridir. Bazı STK'lar kamuoyunun dikkatini çekmek ve bağımsızlıklarını korumak için kamu ile çalışmayı tercih etmezler. Bu tür durumlarda işbirliğinin bilgi paylaşımı gibi farklı formları yapıcı olabilir.

Son yıllarda il düzeyindeki çalışmalarda kamunun her türlü fondan faydalanmak için girişimlerde bulunduğu gözlenmektedir. Kamu kurumlarının STK kaynaklarını kıskanmaları ya da bu alanda onları rakip görmeleri durumunda da işbirliği gelişemez. Belirli alanlarda STK kaynaklarının geliştirilmesi ve kamu ile uygulama işbirliğine gidilmesi ilişkiyi geliştirici önemli araçlardır.

Temsil yetkisi olmayan ya da dar gruplar tarafından kurulan STK'ların kamu ile ilişkisi sıkıntılı olur. Benzer bir şekilde, kamunun daha geniş bir alanda çalışmak istemesine karşılık STK'ların daha dar bir alanı tercih etmesi halinde de işbirliği gelişmeyebilir.

STK'ların çalışmasını etkileyen kamu yaklaşımları aşağıdadır:³²

- Yönetişimin doğası ve niteliği; çoğulculuk, hesap verebilirlik, şeffaflık, katılım vb.
- Yasal çerçeve; kayıt süreçleri, raporlamalar beyannameler vb.
- Vergilendirme; yerel bağış süreçlerinde vergilendirmeler vb.
- STK'larla işbirliği; ne zaman? Hangi sektörlerde? İlişkinin niteliği vb.
- Kamuoyu danışma ve bilgilenme süreçleri.
- Koordinasyon; kamunun STK faaliyetlerini koordine etmesi.
- Resmi destekler; kamu finansmanı, kamu ile yapılan sözleşmeler.

Sivil toplum kuruluşları, kamu ve özel sektör mükemmel olmadığı, toplumun ve insan kaynaklarının ihtiyaçlarına tümüyle cevap veremedikleri için toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda "özel çıkar grupları" ile en alttakilerin uzun dönemli sorunları ve ihtiyaçlarını gündeme getirmek üzere var olurlar.

Örneğin kamunun toplumsal cinsiyete dayalı yoksulluğu azaltma girişimi gündeme geldiğinde genel bir uygulama olarak çalışmaların başlaması ve sürdürülmesini sağlar. Ancak toplumun tüm kesimlerini kapsama bakımında yetersiz kalabilir. Bu durumda birçok ülkede olduğu gibi "gönüllü sektör" ya da STK'lar kendi çalışmalarını yapmak için harekete geçebilir.

³² Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar. Tarih Vakfı 2001. Düşünen Sivil Toplum. Tarih Vakfı. 2001. TÜSEV Sivil Toplum Değerlendirme Raporu. 2009-2010. Bu çalışma sivil toplum kuruluşlarının genel yaklaşımını veren önemli bir referanstır.

STK çalışmalarının ölçek olarak yetersiz kalmasına rağmen kalkınma alanında aşağıdaki etkileri olur:

- Kamuoyunu, “hakları ve kamu programları, kaynak ve uygulamaları” bakımından bilinçlendirmek, eğitmek ve bilgi sağlamak,
- Yerel deneyim ve sınırlar ile kamuoyu algısına göre kamu politikalarını ve uygulamalarını kamusal ihtiyaçlara yaklaştırmak için baskı gurubu olmak,
- Kamu kurumları ile uygulama alanında işbirliği geliştirmek,
- Ulusal ve yerel kamu kurumlarının uygulama ve politikalarını etkilemek,
- İnsan kaynağının gelişimine katkı sağlayarak kamu politikalarının gelişimine destek olmak,
- Kamuyu sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapma konusunda cesaretlendirmek.

Geleneksel olarak STK’lar hizmet üretiminde “arz” özelliği gösterirken, değişen dünyada katılımcılıkla birlikte “talep” özelliğine göre de hareket etmeye başlamışlardır. Bu anlamı ile toplumun taleplerini, sınırlarını, sorunlarını ana aktörlere ve kamuya aktarma görevi gören aracı kurum özellikleri öne çıkmaya başlamıştır. Bunu yaparken çalışmalarını kendi hizmet sunum modellerini de tersyüz ederek daha toplum hassas bir yaklaşımla yürütürler. STK’ların kendi aralarında oluşturdukları birliktelikler, ‘bir güç olma” imkânı sağladığı için toplumun ihtiyaçlarının gündeme getirilmesinde ve karşılanmasına etkin olarak ortaya çıkabilmişlerdir.

STK’lar, karar alma süreçlerine geniş katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik ve ifade özgürlüğü gibi özellikleriyle mikro düzeyde bir yönetim modeli getirerek, yerel düzeyde etkin olabilecekleri bir konuma gelmişlerdir. İnsani yardım, kalkınma, çevre, refah/sosyal refah, insan hakları ve sivil haklar temel çalışma alanları olarak ana eksenini oluşturmaya başlamışlardır.

Genel Olarak Kabul Edilen ve Anlaşmaya Varılan Potansiyel Katkılar

STK’lar günümüzde uluslararası düzeyde demokrasinin ve yönetime katılımın vazgeçilmez ana aktörleri arasındadırlar. Toplumun dinamik, kapsayıcı ve katılım ihtiyaçlarını temsil eden STK’ların katkıları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Yapılan çalışmalar tek bir örgüt bağlamında küçük ve sınırlı olmakla birlikte ulusal ve küresel düzeyde önemli bir katkı ortaya çıkar. Türkiye’de Gayri Safi Milli Hâsılanın nerdeyse %1’ine yakın bir katkı gündemdedir. Kayıtlar netleştikçe bu katkının daha yüksek olduğu ortaya çıkacaktır. Farklı alanlardaki (istihdam, yerel kalkınma, sektörel önceliklendirme, kültürel değerlerin korunması, en yoksullara ulaşma gibi) katkıları, çoğu yerde tek ve değerlidir.
- Çalışma şekillerinin yaratıcı olması, dışta kalan kişi ve yerlere ulaşmaları, yenilikçi olmaları ve sorunlara farklı bakış açıları geliştirmeleri kamu için zor ya da işlevsel olmayan alanlarda çalışmaları STK’ları değerli yapar.
- STK’ların güçlenmelerinin ve varlıklarının önemli bir nedeni de dışlanmış, yoksul ve kırılgan grupları desteklemesi ve çoğu yerde ihtiyaç ve talepler bağlamında onları temsil etmesidir. Çoğu zaman kırılgan grupların katılımına destek vermeleri bu alandaki çalışmaların önünü açan uygulamalar olarak gündeme gelmektedir.
- STK’lar sadece boşlukları dolduran kurumlar değil, kamu ve özel sektörün daha şeffaf ve sorumlu çalışmasını sağlamak ve başarısız oldukları durumlarda sorumlu örgütler olarak çalışan kuruluşlardır.

- STK'lar her alanda çalışırlar, hizmet verme, araştırma, savunuculuk, politika oluşturma kaynak ve model geliştirme gibi farklı alanlarda aktif olabilirler. Yerel düzeyde çoğu zaman hizmet sunumu yerel toplum katılımı ile gerçekleştirilebilir.
- İnsanların yeteneklerinin gelişimi, yaşam becerilerinin artması, hayatlarını idame ettirebilmeleri ve haklarının farkına varmaları gibi süreçlerde aktif aktörler olmak için çalışırlar.
- STK'lar yerel ve ulusal düzeyde sosyo-ekonomik gelişmeye katkı sunarlar. Kırılgan grupların topluma entegre olmasını sağlayarak, toplumsal sorunların derinleşmesine engel olarak sosyal adaletin gelişmesine katkı sunarlar. Daha esnek, gönüllü ya da adanmış çalışanları ile yenilikçi ve yaratıcı daha az bürokratik kuruluşlardır.

Kamu STK ilişkisi Öneriler

1. Kamu ve STK'ların ortak hedefleri paylaşması durumunda, tarafların kamu çalışmalarında, örneğin kadına yönelik şiddet konusunda, bilgilendirici, diyalog açıcı ve işbirliğini geliştirici olmaları halinde hedefler ortaklaşabilir.
2. Kamunun toplumsal sorunların çözümünde pozitif yaklaşım geliştirmesi ve STK'ların aynı oranda güçlü olması güçlü bir ilişki potansiyeli yaratır. Bu tür işbirlikleri genellikle bir bölgede karşılaşılan sorunlarda ortak yaklaşımlarla geliştirilebilir. Karşılıklı saygı, kurumların özerkliği, bağımsızlık çoğulculuk ilişkinin gelişmesi için gerekli kriterlerdir.
3. Bir planlama ya da uygulama öncesinde, kamunun açık yaklaşımı sayesinde sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri etkileyici ve önemli roller üstlenebilirler. Deneyim, sınırlılıklar, ihtiyaçlar, kaynaklar, aktörler konusunda STK deneyimleri toplum temelindeki durumu yansıtmaları bakımından kritik olabilir. (Son yıllarda il düzeyinde farklı alanlarda uygulamalar hayata geçmektedir.)
4. Kamuoyu danışma süreçlerinde STK'lar toplumun farklı ihtiyaçlarını sorun odaklı kesimlerin taleplerine aracılık ederek sağlayabilirler. Bu durum her kesimin öğrenmeye ve işbirliğine açık olduğu alanlarda gelişme sağlar. Genellikle STK'ların kamunun konumuna ilişkin yapacakları çalışmaların derinliği ilişkide işbirliğine açık ve karşılıklı güven ilişkisi üzerinden gidildiğinde faydalı olabiliyor.
5. Koordinasyonu kamunun yapmasının kabul edildiği ve daha geçici örgütlenmelerde sorunun tanımında, planlanmasında ve uygulamasında uzlaşıldığı süreçlerde işbirliği gelişebilir.
6. Yönetişim enstrümanlarının geliştirilmesi kamu-STK ilişkisini güçlendirir. Kamuoyu tartışmalarına imkân vermek, cesaretlendirmek, danışma süreçlerini çalıştırmak, çıkar ve sorun odaklı örgütlenmeye izin vermek ve teşvik etmek uzun dönemde sağlıklı bir ilişki kurulmasını sağlar. STK'ların karar alma süreçlerine dolaylı da olsa katılmaları demokratik toplumsal yapıların oluşturulması ve güçlenmesinde önemlidir.
7. Yasal düzenlemeler üzerinde gelişimi sağlamak sivil toplumun değişen ihtiyaçlarına cevap vermek açısından önemlidir. Kayıt, kuruluş, raporlama, mali işler ve denetim süreçlerinin düzenlenmesi ve kolaylaştırılması örgütlenmenin artmasına neden olurken Kamu-STK ilişkisini güven ekseninde geliştirecektir.
8. Hem yerel düzeyde STK teşvikleri ve kaynaklarının artırılması, hem de program ve projeler bağlamında işbirliği uygulamalarının artırılması işbirliği pratiklerini güçlendirecektir. Bu

çerçevede karar alma süreçlerine STK'ların katılımının sağlanması (komitelere davet, kamuoyu danışma süreçleri gibi) ve kamuoyunu bilgilendirmede STK'lar ile işbirliği önemli uygulamalardır. STK'lar bilgilendirme süreçlerinde kamuoyunu daha iyi oluşturabilir ve bilginin yayılmasında, özümsemesinde ve kullanılmasında etkili aktörlerdir.³³

Yerel Yönetimler ve STK ilişkisi³⁴

Demokratikleşmenin ana formlarından biri katılımdır. Vatandaşların yaşam süreleri içinde birlikte yaşadıkları insanlarla beraber, karar alma süreçlerine katılması bir toplumun demokratikleşmesindeki temel ölçütlerden biridir. Karar alma süreçlerinin tümüne katılmanın mümkün olmadığı durumda bir baskı aracı olarak “örgütlü vatandaşların” kamu yararını koruması öne çıkar. Tüm sivil toplum kuruluşlarının benzer bir amaçla kurulmadığını belirtmek gerek. Sivil toplumun tanımındaki muğlaklık ve genişlik farklılıkların korunmasının bir işareti olarak okunmalıdır. Sivil toplumun tüzel ve meşru örgütlenmelerin tümünü kapsadığını, bu anlamı ile örgütlü vatandaşlık formlarının tümüne bir gönderme yaptığını belirtmekte fayda var. Bu genişlik üçüncü sektör örgütlenmeleri, kültürel kodlu örgütlenmeler, dini cemaatler, yeni toplumsal hareketler, geçici toplumsal sorunlar karşısındaki örgütlenmeleri de kapsayacak genişliktedir

Sivil toplum örgütleri yeni nesil örgütlenmeler ile birlikte örgütlü vatandaşlık süreçlerinin temel taşlarından biri olarak kamu yararını korumaya çalışırlar. Yerel düzeyde sivil toplum kuruluşlarının varlığı çoğu zaman “geniş bir kamuoyunun” rızasının alındığının göstergesi olarak kullanılmaktadır. Çoğu zaman sivil toplumdan kasıt olarak da meslek odaları ve işadamları dernekleri gibi daha organik ilişki içerisindeki kesimlerin temsili öne çıkartılır. Meslek odalarını - sivil toplum içinde olmakla birlikte - bir rızaya dayanmadığı için rıza ile çalışan örgütlü toplumun dışında kanunla kurulan yerler olarak değerlendirmek gerekir. Bu anlamı ile temsilleri genel bir kamusal temsil yerine geçemeyecektir. Meslek kuruluşları kamu yararını kanunun tanımladığı çerçevede korumaya çalışan kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlardır. Öyleyse sivil toplum-yerel yönetim işbirliği dendiğinde nasıl bir çerçeve “vatandaşlık odaklı katılımı” sağlayacaktır?

Son yıllarda yerel düzeyde farklı katılım formları tartışılmaya başlandı. Kent konseyleri böyle bir arayışın sonucu olarak vatandaşların katılımını örgütlü kurumlar üzerinden sağlamaya çalışan bir düzenlemedir. 08/10/ 2006 tarihli ve 26313 sayılı İçişleri Bakanlığı, Kent Konseyleri yönetmeliğinin amacı, “kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmek” olarak tanımlanmıştır. Sivil toplum kuruluşları ile atanmışların bir arada bulunduğu bir konseyin işbirliğinin kentin katılımcı demokrasi ihtiyacını gidermekten ziyade bir ön diyalog oluşturma süreci gibi işlediğini belirtmek gerek. Siyasi etkiden uzak olmayan yapılanma Yerel Gündem 21 uygulamasının bir kazanımı olmasına rağmen bütün zayıflıkları ile temsil iddiasındadır.

Sivil alanların oluşturulmasında, sivil bir katılım anlayışının geliştirilmesinde örgütlü vatandaşlık kurumlarının önemi her geçen gün artmaktadır. Ancak dünyanın her yerinde genel bir uygulama olarak görüş toplanarak bunun basit olumlu çıkarsamalarının kullanıldığı bir danışma süreci bile ülkemizde uygulanmaktan uzaktır. Küçük kentlerde kentin modern dünya ile bağını

³³ The Relationship Between the State and the Voluntary Sector. John Clark.

<http://www.gdrc.org/ngo/state-ngo.html>

³⁴ “Yerel Yönetim STK ilişkisi nasıl olmalı”, Cihangir postası. Sayı 34 2011. Cengiz Çiftçi

oluşturan sivil toplum her geçen gün geçmişte öngörülenden daha fazla bir rol talep etmektedir.

Yerel yönetimlerin - yerinden yönetim ve sosyal ortakların yönetime katılma ilkesi gereği - şekilsel değil ve fakat öz ortaklık ilişkileri geliştirmeleri durumunda aktif katılıma etki yapacak çalışmaların her geçen gün arttığı görülecektir. STK'ların esnek örgütlenme modelleri ile yaratıcı çalışma kültürünün yerel yönetimlerin kaynakları ile birleştirildiğinde toplumsal ihtiyaçlara önemli ölçüde cevap veren ara yapıların güçlendiği görülecektir.

Birçok ülkede sivil toplum kuruluşları sosyal sorunların çözümünde sorunun tespiti, farklı boyutlarının kamuoyu önüne getirilmesi ve uygulama boyutlarında aktif olarak çalışmaktadırlar. Kültürel alanda farklı olanın örgütlenmesine sağladığı rol ve toplumlararası diyaloga katkıları kimse tarafından yadsınmaz.

Toplumsal temsilin seçim dönemlerinden tüm yaşam sürecine yayılması için etkin bir rol oynayacak sivil toplum kuruluşları, kamusal haklardan yararlandırılarak daha etkin bir yapıya kavuşabilirler. Kamusal imkân ve haklar, örgütlenme çeşitliliği dikkate alındığında sivil toplumun bütünsel olarak bağımlılık ilişkisine girmesine etki etmeyecektir. Bu anlamı ile yerel yönetim-sivil toplum ilişkisi kent konseyleri ile organik ilişki içinde bulunan sivil örgütlerle kurulan ilişkiden daha geniş okunmalıdır.

- Açık işbirliği,
- Bilgiye erişim ve bilgi üretme sürecinde yerel kaynaklardan faydalanma,
- Hizmet sunumunda üçüncü sektör sivil girişimlerin gelişimine uygun ortamların sağlanması,
- Farklılıkların temsili için yerel kaynaklardan her dönemin ve her toplumsal ihtiyacın özelliklerine göre kaynak ayrılması (taleplerin çok olduğu zamanlarda katılımcı bütçe oluşturma pratikleri ile yerel karar alma süreçleri işletilebilir),
- Kentsel karar alma pratiklerinde toplumsal ve kamusal faydanın korunması için karar alma ve uygulama süreçlerinde katılım bu ilişkinin gelişeceği alanları göstermektedir.

5 Eğitici için Notlar

- Sivil toplum kuruluşlarının ve örgütlenmelerinin "kâr amacı gütmeyen" özelliği, genelde gözden kaçırılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin fon kaynaklı proje uygulamaları öne çıkarıldıkça aktivizm ve faaliyet temelli çalışmalar görmezden gelinebiliyor. Örgütlenmenin kamusal fayda çerçevesinde bir amaç için yapıldığını, temel olarak gönüllülük ilişkisinin sivil toplum kültüründe esas olduğunu katılımcılara hatırlatın.
- Kadın STK'larının kazanımlarının, "faaliyet odaklı" olduğu ve kadın örgütlerinin kadın sorunlarına sivil bir yaklaşımla müdahale etmelerinden kaynaklandığı öne çıkartılmalıdır. Yasal süreçte Kadın STK'larının yaptıkları çalışmalar örnek olarak kullanılabilir.
- STK çalışma kültürünün gelişmesi "örgütlü" ve "aktif vatandaşlık" çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu anlamı ile Kadın STK'larının kurulması ve gelişiminde aktif kadınların rolü önemli olacaktır. Bu alandaki çalışmaların örnek gösterilmesi etkili olacaktır.
- Küçük illerde kamu kurumlarının baskın olması STK'ların özerkliğini etkileyebilecek uygulamaları içerebilir. STK'ların özerkliklerini koruyarak işbirliği yapabilmeleri, uzun vadede

başarılı olmalarının ön koşuludur. İşbirliğinin eşit ilkeler üzerinden gerçekleştirilmesinin önemi katılımcılara vurgulanmalıdır.

- STK'lar toplumda farklı çıkarları temsil eden demokratik örgütlerdir. Toplumdaki farklılıkların barışçıl bir şekilde temsil edilmelerine imkân veren STK'lar, kendi iç demokratik işleyiş süreçlerini de geliştirmek zorundadırlar. Kurum içi demokrasinin gelişmesinin önemi vurgulanmalıdır.
- Kamu kurumları ve yerel yönetimlerle işbirliğinde, STK'ların esnek yapıları, toplumun farklı kesimlerine ulaşabilmeleri ve çalışmalarında kısa sürelerde etkin olabilme özellikleri öne çıkartılmalıdır. Danışma süreçlerinde demokratik bir kamusalılığın oluşmasına katkıları vurgulanmalıdır.
- Kadın STK'larının hak temelli çalışmada etkileri Türkiye'de hak temelli çalışmalara katkı sağlamıştır. Kadın hakları, kadına ve kız çocuklarına yönelik şiddete karşı örnekler hak temelli çalışmaların önemini gündeme getirecektir.

6 Kamu ve STK Algıları: Karşılıklı Anlama ve İşbirliği Geliştirme Süreçleri

Kamunun STK Algısı

Kamu STK ilişkisi ve işbirliğinin gelişmesi karşılıklı tanıma ve anlama çerçevesinde gelişebilecek ve sonucunda topluma katkı sağlayacak bir süreçtir. Her sektörün karşısındakine yönelik olumsuz algıyı değiştirmesi için birlikte iş yapma pratiklerinin artırılması ve işbirliğinin geliştirilmesi için yerel enstrümanların oluşturulması önemlidir.

“Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları'nın Güçlendirilmesi” programının uygulandığı illerde kamu- STK ilişkisinin genel olarak arzu edilen seviyeden uzak olduğu görülmüştür. Ortak iş yapma kültürünün geliştirilememesi ve kamu kurumları ile STK'ların birebir etkileşebilecekleri ortamların olmaması mesafeli bir ilişkiyi gündeme getirmektedir. Küçük illerde sivil toplum kültürünün olmaması ya da gelişmemiş olması, sayısal olarak kadın STK'larının çok sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Dernekler Dairesi Başkanlığının illerde etkin olarak çalışması ve kadın STK'larının gelişmesine destek vermesi uzun dönemde bu alanda bir gelişmenin işaretidir. Ancak il düzeyindeki gelişmeler için valiliklerin, il özel idarelerinin ve yerel yönetimlerin desteği örgütlenme kültürünün gelişmesi açısından önemli olacaktır.

Program illerinde faaliyet ve proje uygulamalarına dayalı işbirliklerinde sağlık il müdürlükleri, Milli Eğitim il müdürlükleri, İŞKUR, Sosyal Hizmetler il müdürlükleri kadın STK'larının gelişimine katkı verecek kuruluşlar olarak öne çıkıyor. Bu kurumlarla faaliyete dayalı işbirliklerinin geliştirilmesi, yapılan çalışmaların çeşitlendirilmeleri yerel Kadın STK'larının gelişimi açısından önemli bir işlev görecektir.

Yerel Eşitlik Eylem Planlarının hayata geçirilmesi, uygulamada danışma ve izleme süreçlerinde kadın örgütlerinin “özerklik ve bağımsızlıkları”nın gözetilerek katılımlarının sağlanması, kamu uygulamalarının bağımsız bir izlemeye tabi tutulması, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının rolünü artıracaktır.

Yerel karar alma süreçlerinde danışma sivil toplumu güçlendirecek bir diğer alandır.

Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları'nın Güçlendirilmesi Projesi çerçevesinde yapılan araştırma, projenin uygulama alanında kamu kuruluşları temsilcileri sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin geliştirilmesinde aşağıdaki alanları öne çıkartmıştır.³⁵

- Kamu kurumları ile STK temsilcileri bir araya gelerek “neler yapmalı” konusunda görüş alışverişinde bulunmalı, beklenti ve istekler ele alınmalıdır. Başarı öyküleri bu anlamda destekleyici, yol gösterici ve teşvik edici olacaktır. Kadın STK'larına proje hazırlamada ve diğer alanlarda da süs böceği muamelesi yapılmamalı.
- Kadın STK'larının başkanı ve yöneticileri birçok alanda yalnız çalışıyorlar ve faaliyetlerini yürütebilmek için kaynak bulmakta zorlanıyorlar. Proje hazırlarken kamu kurumlarına “siz yapın biz kolaylaştırıcı olalım” diyorlar. Her türlü katkıyı kamu kurumlarından bekliyorlar. Kamu ve STK'lar arası işbirliği kültürünün geliştirilmeye ihtiyacı bulunuyor.
- Kadın STK'ları kurulduğu andan başlayarak kamu kurumları ile işbirliğine geçerek birlikte çalışma alanlarının neler olabileceğini öğrenebileceği bir kaynağa sahip olabilmeli, hangi kurumun neler yaptığını öğrenmelidir. Kamu kurumları da böylece STK'ların neler yapabileceklerini anlayabilirler.
- Belediyelerin öncelikleri arasında kadın STK'ları yer almıyor ve bu kurumları kendilerine muhatap olarak da görmüyorlar. Belediyelerin işbirliklerini geliştirecekleri süreçlerin çalıştırılması önemli.
- Kimi dernekler bazı kamu kurumları tarafından daha fazla destekleniyor. Kamu kurumları mekân desteği sağlayabiliyor. Kamu kurumlarının iş yapan STK'lara desteği eşit ve şeffaf olmalı.
- STK'lar İnsan Hakları Kurulu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yönetim kurulunda yer alıyorlar. Benzeri uygulamaları çoğaltmak kadın STK'larının gelişmesine katkı verir.
- Kent konseylerinde kadın katılımının artırılması KADIN STK'larını güçlendirecektir.
- Kamu kurum ve yerel yönetimlerin STK'ları konuk ederek varlıklarını onaylaması gerekiyor.
- STK'lar ile ortak bir platform kurulması gerekiyor.

Kadın STK'larının kapasitelerinin yetersiz olması, uzman ve mekân ihtiyaçlarının öncelikli sorunlar arasında olması, faaliyet geliştirme, uygulama, gönüllülük, üye sayılarını artırma konularında yetersizlikleri STK-Kamu işbirliğini olumsuz etkileyen konular olarak öne çıkıyor. İşbirliğinin geliştirilmesi için kamu kurumu temsilcilerinin sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesi yönünde gördükleri ihtiyaçlar aşağıdadır:

- STK'ların merkezlerinin olmaması faaliyetlerini engelliyor ve kurumsal bir yapı oluşturamıyorlar. Yönetimsel zihniyet sorunları çözüm bekliyor. Üye sayıları az, genel olarak kadınların sivil topluma katılımları yetersiz.
- İç yapılarının bozulacağı endişesi ile yeni üye başvuruları alınmıyor. Demokrasi kültürleri yok. Tüm bunların altında başkanların “koltuk endişesi” de yatıyor. Katılımcıların ifadesi ile 16 yıldır aynı başkanla yönetilen STK'lar var. Ekonomik sorunlarla baş etmek zorunda kalıyorlar. İdeolojik bakış açıları nedeni ile üye olmak isteyenleri üye yapmıyorlar.

³⁵ Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları'nın Güçlendirilmesi Projesi ihtiyaç analizi raporu. 2011

- Genelde kadınların sivil toplum örgütlerine üye olma sayıları çok az. Trabzon'da 100.016 dernek üyesinin 7443'ü kadın ve 530'u kadın STK'larına üye.
- Giresun'da sadece iki kadın STK'sı bulunuyor. Öncelikle var olanların yapılarının güçlendirilmesi gerekiyor. Faaliyet merkezleri olmadığından sorunları var.
- Yerel halk STK'nın ne olduğu konusunda bilinçli olmadığından, ilgi de duymuyor.
- Sadece adı olup, faaliyeti olmayan tabela dernekler kuruluyor. Amaç genellikle hibe çağrılarında teklif verebilmeye yönelik.
- Kent yaşamı içinde aktif STK'lar tanınıyor, diğerleri kendilerini duyuramıyorlar. STK'ların bir arada hareket etme kültürleri zayıf.
- Kadın STK'larının kuruluşunda %80 erkekler rol oynuyor. Kadınlar dernek yönetiminde aktif rol almalı ve örgütüne sahip çıkmalı.
- Kadın STK'larının finansal sıkıntıları hayli güçlü. Gönüllü katılımı düşük ve vasıflı elemanları yok.
- STK'lar kamu ile yapabilecekleri işbirlikleri alanlarından haberdar değil. Çoğu STK sadece Dernekler Müdürlüğü ile iletişim halinde. STK'lar kamu ve yerel yönetimlerin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi değil.
- Sosyal Hizmetler Müdürlüğü altındaki İl Kadın Koordinasyon birimi işlevsel değil. Bu birimde otuz yakın kurum bir arada yer alıyor. (Belediye, Valilik, STK'lar vb.) Kurum, Yerel Eşitlik Eylem Planını (YEPP) hayata geçirmekten sorumlu ve koordinasyon sağlayacaktır.
- Son 5-6 yıldan bu yana verilen eğitimlerle bu sorunun değişmesi sağlanmış. Kamu çalışanları bu alanda bilinçli olmadığından kadınların kamu hizmetlerine erişiminde sorunlar yaşanabiliyor. Sistem güçlüdür yanında yer aldığından kadınların özgüveni yok oluyor.

Genel olarak sivil toplum kültürünün gelişkin olmaması, özellikle küçük illerde vatandaşların sivil toplumdaki habersiz olmaları, var olan örgütlenme yapılarında kadınların katılımının az olması kadın STK'larının gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak duruyor.

Kamu'nun özellikle Dernekler Dairesi il müdürlüklerinin, kadınlar arasında sivil toplum bilincini geliştirme çalışması ve il düzeyinde kadın sorunları alanlarında mikro-hibe uygulamalarıyla mevcut STK'ların uygulama kapasitelerini güçlendirecek çalışmalar yapması önemli kamu katkısı olacaktır. Kalkınma Ajanslarının açılması ile birlikte kamu kuruluşları ve kadın STK'larının ortak çalışma alanları çeşitlenmiştir. Bunun yanı sıra İl Özel idaresi ve yerel yönetimlerin katkıları ve işbirlikleri kadın STK'larının güçlenmesine katkı sağlayacaktır.

STK'ların Kamu Algısı

Kadın ve Kadın Sivil Toplum Kuruluşları'nın Güçlendirilmesi Projesi uygulama illeri kapsamındaki kadın STK'larının üye sayıları 16 ile 70 arasında değişiyor. Üye sayılarının düşük olması bir yana var olan üyelerin çoğu da aktif olmadığından kurumsallaşmalarda sorunlar yaşanıyor. Buna rağmen kadınların toplumsal statüsünü yükseltmek, kız çocuklarını toplumsal hayata kazandırmak, projeler hazırlayarak hibeler almak, sanat yolu ile kadınların sorunlarına dikkat çekmek, şiddete karşı bilinç oluşturmak, kadınların ekonomik hayata kazandırılması ve kendi işlerini kurma destekleri konularında faaliyet alanları çeşitlenmiş durumda.

Kadın STK'larının yarısından fazlasının mekân ve kira sorunu var. Bazı illerde kamunun sağladığı yerler soruna çözüm oluyor. Finansal kaynak üye aidatları ve yemek, gezi organizasyonları ile

sağlanmaya çalışılıyor. Hibe kaynaklı gelir yetersiz düzeyde olunca, kaynak geliştirme alanlarında yaşanan sorunlardan dolayı faaliyet alanları yetersiz kalıyor kısır bir döngüye giriyorlar. Faaliyet odaklı ve öz kaynaklarına dayanan sivil oluşumların sayısının az olması, örgütlenme kültürü açısından bir zayıflığı gündeme getiriyor.

Türkiye’de kadın STK’ları proje bazlı ve hibe destekli çalışmaları halinde, eş finansman gibi ihtiyaçlarını buldukları illerdeki kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve kendi öz kaynaklarından karşıladıklarında proje uygulama konusunda daha güçlü oluyorlar. Ancak çalışmanın yapıldığı illerde STK’ların ortak sorunu, hibe fonlarında sağlanması gereken “eş finansman katkısı”nda düşümleniyor.

STK kurumsal kapasitesini güçlendirme eğitimlerinin yeniden verilmesinde, mevcut STK’ları güçlendirirken yenilerinin kurulmasına ve ihtiyaç duydukları nitelikli uzmanların yerel düzeyde çoğalmasına katkı verecektir. Proje uygulama illerindeki STK’lar aşağıdaki alanlarda kapasite geliştirme eğitimlerine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir:

- Proje hazırlama.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği.
- Alan taramasının nasıl yapıldığı.
- İhtiyaç Analizleri
- Örgütlenme ve örgüt yönetimi
- Gönüllü yönetimi.
- Savunuculuk.
- Ağ oluşturma.
- Lobicilik.

Kadın STK’ları genel kapasitelerinin ve sorunlarının farkında olarak kadınların sorunları ile ilgili bilgilere sahiptir. Genel olarak sorunların çözümünde kendi süreçlerini geliştirmeyi öne çıkartmakla beraber STK’lar arası işbirliği ve dayanışma ile STK-Kamu işbirliğinin önemine dikkat çekiyorlar. Sorun alanları ve çözüm önerileri aşağıda verilmiştir:

- Kadınların girişimciliğe teşvik edilmesinde yerelde bulunan sivil toplum kuruluşları aktif rol oynayabilir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yerel eşitlik birimi, muhtarlar, öğretmenleri çalışmanın içine dahil edilmeli.
- Kadın STK’ları kamu ve yerel yönetimlerle birlikte diğer STK’lar ile işbirliklerinin geliştirilmesini gerekli görüyorlar.
- Kadın STK’ları ile Kamu ve Yerel Yönetimler zaman zaman bir araya gelerek karşılıklı olarak birbirlerini dinleyip, sorunlara çözüm önerileri geliştirmelidirler. STK’ların gönüllü hizmet vermeye hazır üyeleri ile faaliyetler düzenlenebilir.
- Kadınların işsizlik sorununa girişimcilik çözüm olabilir. Girişimci olmak isteyen kadınların envanteri çıkarılmalı. Elde durumla ilgili bir veri olursa çalışmalar yapılabilir.
- STK’lar çözümler için yerel yönetimlerle işbirliği yapmalı. Ancak gerek kamuda gerekse STK’lar arasında iş birliği kültürü yaygın değil. Öncelikle STK’lar arasında işbirliği ve birlikte iş

yapma kültürünün yaygınlaşması için ağlar geliştirilmeli ve haberleşmeleri sağlanmalı. Her ay düzenli bir araya gelerek sorunlar konuşulmalı ve kararlar alınarak uygulamaya konulmalı.

- Kadınlar sağlık, iş arama, yardımlar konularında kamudan hizmet almak için başvuruda bulunuyorlar. Çeşitli kurumların eğitimlerinden yararlanıyorlar.
- Eğitimli kadınlar nereye başvuracakları hakkında bilinçli olduklarından kamu hizmetlerine daha kolay erişirken ev kadınları bu alanda zorlanıyor.”
- Kadınlar kamu hizmetlerinden haberdar değil. Ancak iş ve yardım için kamu kurumlarına ve yerel yönetimlere başvuruyorlar.

Kamuda Beklentiler ve İşbirliği

Kamu-STK ilişkisinin gelişmemesinde kadın STK'larının güçsüz olması, kadınların sivil toplum örgütlerine katılımının düşük olması, kamu kurumlarının hizmetleri konusunda danışma, bilgilendirme çalışmaları yapmamaları ve toplumsal cinsiyet bakış açısından uzak çalışmaları temel faktörlerdir. Kadın STK'ları özellikle küçük illerde kamu desteğinin önemine vurgu yaparken son yıllarda kamu kurumlarındaki açıklık politikasının etkilerinin olumlu olduğunu dile getirmişlerdir.

- Son yıllarda kamu STK ilişkilerinde kapının aralandığı görülüyor. Özellikle proje uygulamalarından sonra işbirliği yapma bilinci gelişti. Komisyonlara, kadın örgütleri de dahil olabiliyor. Sağlık ile ilgili stratejik planlar hazırlanırken kadın STK'larının da görüşleri alınmaya başlanmıştır.
- Kamu kurumları, Bayburt'ta bulunan tek kadın STK' nın yaşaması için destek olmaya çalışıyor. Ancak bu desteğin kaynağı, küçük kent özelliklerinden kaynaklanan kişisel yakın ilişkilerden ibaret.
- Kamu ile STK'nın birlikte yapacağı çalışmaların desteklenmesi gerekiyor. Kamu kurumları STK'ların faaliyetlerinde gerek yer temini, gerekse paydaş olarak katılmalı.
- Trabzon Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü uzmanları tarafında aile içi şiddete yönelik eğitimler verilmektedir. Tüm Kadınlar Derneği tarafından yürütülen proje kapsamında da mahallelerde kadına karşı şiddeti önlemeye yönelik eğitimler verilmektedir.
- Kamu kurumları ve STK'lar bir araya gelerek çözümler üretebilirler.
- Kamu kurumları ve yerel yönetimler STK'ları ciddiye alıp görüş alış verişinde bulunmuyor.
- 10 yıldır kent konseyi kurulmaya çalışılıyor ancak sonuca varılamıyor.
- Kadın STK'ları da kendi aralarında bir araya gelerek aktif olmaya çalışmalılar.
- Kamu kurumlarının işbirliği alanları sınırlı düzeyde kalmaktadır.
- Kamu ile işbirliği bir protokole bağlanarak eğitimler gerçekleştirilmeli. İletişim ve işbirliği memurlar düzeyinde gerçekleşmeli. Hizmet alıcılarla doğrudan iletişim içinde olan personelin, örneğin “Alo 183, 155 ve vb..hatlarda çalışanlar” toplumsal cinsiyet eğitimi almalı.
- 183 nolu hat hakkında kent halkının sahip olduğu yetersiz bilgi hattın işlevsellik kazanması önünde engeldir. Sunulan hizmete işlevsellik kazandırmak, hattın kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla hattın tanıtımı yapılmalıdır. Bu ve benzeri hatlara kadınlar başvurduğunda daha az ciddiye alınırken, erkekler başvurduğunda derhal sonuç alınabiliyor.

- Belediye seçimleri ile gelen yeni kadrolar, o güne kadar oluşturulmuş kapasiteyi göz ardı etti. Durum yeni başkana anlatıldıktan sonra eşitlik biriminin resmi açılışı yeni gerçekleştirilebildi. Belediye ve valilik stratejik planına başlık olarak yazıldı ancak bütçe oluşturulmadı.
- Yerel eşitlik birimlerinin aktif olabilmesi için Kadın Statüsünü Güçlendirme Merkezi'nin (KSGM) taşrada kadrolu teşkilatının bulunması gerekiyor.
- Gerek kamu kurumlarında gerekse STK'larda kadrolar değiştiğinden yapılan eğitimlerin tekrarlanması gerekmektedir.

7 Sivil Toplum Eğitimlerinde Kullanılabilecek Egzersizler

Egzersiz 1: Örgütlü sivil toplum nedir?

Farklı sivil oluşumlarının gündeme getirilmesi sivil toplumun tek bir örgütlenme yaklaşımı olmadığını göstermesi açısından önemlidir. STK algısının geliştirilmesi, farklı yapıların işlev ve önemlerinin tartışılacağı egzersiz, sivil topluma bütüncül bir bakış getirmeyi amaçlamaktadır.

Başlangıç sorusu: Sizce STK nedir? Hangi örgütlenmeler STK sayılır?

Egzersiz 2: Kâr Amacı gütmemek nedir?

Örgütlenme ihtiyacının ifade edilmesini amaçlayan egzersiz eğitim çalışması, STK'ların neden örgütlendiklerinin ortaya çıkartılması ve farklı örgütlenme gerekçelerinin tartışılmasını amaçlamaktadır. Başlangıç oturumunda tüm STK temsilcilerinin sözel katılımını amaçlayan egzersiz genel bir tartışmayla kendi kurumlarından toplumdaki ihtiyacın ortaya çıkartılmasına yönelik bir katılımı amaçlamaktadır.

Başlangıç sorusu: Neden bir sivil toplum kuruluşuna üyesiniz? Kuruluşunuzun kadın sorunlarının çözümüne katkısı nedir? Örgütlü olmak sizin hayatınızda neyi değiştirdi/ neyi değiştirmesini bekliyorsunuz?

Egzersiz 3: Fon odaklı ya da faaliyet odaklı çalışmanın farkları nelerdir?

Sivil toplum kuruluşlarının öz kaynaklarını geliştirme, sürdürülebilirlik çerçevesinde çalışmalar yapmaları açısından önemlidir. Fon odaklı çalışma formlarının genel bir kabulü olması sivil toplum varlığını proje odaklı çalışmaya indirgeyebilir. Temel amaç örgütlenme gücünün, kurumun amacının gerçekleştirilmesindeki rolünü ortaya çıkartmaktır.

Başlangıç sorusu: Üyesi olduğunuz dernek parasal bir kaynak olmadan kadın sorunları alanında hangi çalışmalarda etkili olur? Gönüllülerle ve fon olmadan bir çalışma yapılabilir mi?

Egzersiz 4: Sivil toplum kuruluşlarının katkıları konusunda farkındalık oluşturmak

Sivil toplum örgütlenmesinin kamusal fayda ilişkisinin ortaya çıkartılmasını amaçlayan egzersiz STK'ların kendi yaptıkları çalışmaların farkına varmaları ve sahiplenmelerine katkı sunacaktır.

Başlangıç sorusu: STK'lar ne işe yarar, katkıları var mıdır? Sizin kuruluşunuzun katkıları nelerdir?

Egzersiz 5: STK-Kamu işbirliğindeki engeller ve işbirliğinin geliştirilmesinde ihtiyaçlar konusunda farkındalık yaratmak.

Başlangıç sorusu: STK-Kamu işbirliğindeki engeller nelerdir? İşbirliği süreci nasıl olmalıdır?

Kapanış Sorusu: STK-Kamu işbirliğini geliştirmek için ihtiyaçlar ve yaklaşımlar nelerdir?

8 Sivil Toplum Eğitim Programı

1. Oturum: Sivil Toplum Nedir?

Amaç: Sivillik, sivil toplum ve sivil toplum örgütleri kavramları, sivil toplum kuruluşları, kadın sivil toplum kuruluşlarının tarihçesi hakkında bilgi edinmek.

Kullanılacak malzeme: "Sivil Toplum Nedir?", "Kadın STK'larının Tarihçesi".

Egzersiz 1, Egzersiz 2

Yöntem: Eğitmenin sunumu

2. Oturum: Sivil Toplum Çalışma Yöntem ve İlkeleri

Amaç: Sivil toplum örgütlerinin çalışma yöntemler ve hak temelli çalışma konusunda bilgi

Yöntem: Eğitmenin sunumu

Kullanılacak malzeme: Sivil Toplum Çalışma Yöntem ve İlkeleri ve Egzersiz 3, Film Gösterimi

3. Oturum: Sivil Toplum ve Devlet

Amaç: Kamu STK ilişkisinin dinamikleri ve özellikleri konusunda perspektif oluşturmak

Kullanılacak malzeme: "Sivil Toplum ve Devlet", Egzersiz 4, Egzersiz 5, Film gösterimi

Yöntem: Eğitmenin sunumu ve Egzersiz 5

